

بررسی اهداف و روش های تربیت اعتدال در نوجوانان بر اساس تلقی شهید مطهری از فلسفه اسلامی به منظور تدوین الگوی تربیتی

۱. الهام آسیابی سوتینی: گروه فلسفه تعلیم و تربیت، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. سعید بهشتی*: گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۳. علیرضا عصاره: گروه علوم تربیتی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: beheshti@atu.ac.ir

چکیده

هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی اهداف و روش های تربیت اعتدال در نوجوانان بر اساس تلقی شهید مطهری از فلسفه اسلامی به منظور تدوین الگوی تربیتی می باشد. روش تحقیق حاضر تحلیل محتوای کیفی از نوع قیاسی است. مطالعه حاضر نشان داد که شهید مطهری فلسفه اسلامی را به عنوان پایه و اساس درک درست از هستی و انسان معرفی می کند. او معتقد است که فلسفه اسلامی با ارائه بینش های عمیق در مورد ماهیت وجود، خدا، و رابطه انسان با جهان، می تواند پایه ای محکم برای تربیت اخلاقی و معنوی باشد. شهید مطهری فلسفه اسلامی را به عنوان یک ابزار قدرتمند برای درک و تفسیر جهان و هستی می داند، وی معتقد است که فلسفه اسلامی می تواند به درک عمیق تر مفاهیم اخلاقی و تربیتی کمک کند. یکی از اصول کلیدی تفکر شهید مطهری، اهمیت اعتدال در تربیت است. او بر تعادل در پرورش جنبه های مختلف وجود انسان، از جمله جنبه های فکری، اخلاقی، و جسمی تأکید دارد. فلسفه اسلامی به عنوان یک چارچوب فکری، کمک می کند، تا الگوهای برای تربیت متعادل ارائه شود. قابل ذکر است که، شهید مطهری به اهمیت دوره نوجوانی در شکل گیری شخصیت فردا تأکید دارد وی معتقد است که فلسفه اسلامی می تواند راهنمایی های ارزشمندی برای درک و تربیت نوجوانان ارائه دهد. این شامل درک تحولات فکری، عاطفی، و اجتماعی این دوره سنی و ارائه راهکارهایی برای هدایت صحیح آن ها به سمت اعتدال است. در نهایت می توان اشاره کرد که تربیت اعتدالی مطهری نه تنها چارچوبی نظری برای رشد متوازن نوجوانان فراهم می آورد، بلکه به مثابه بستری تمدنی مطرح شد که می تواند به بازسازی هویت دینی و انسانی جامعه یاری رساند و این امر راه را برای تلفیق عقلانیت و معنویت در نظام تعلیم و تربیت معاصر ایران هموار سازد.

کلیدواژگان: شهید مرتضی مطهری، فلسفه اسلامی، الگوی تربیتی، تربیت اعتدال، تربیت نوجوانان

شیوه استناددهی: آسیابی سوتینی، الهام، بهشتی، سعید، و عصاره، علیرضا. (۱۴۰۵). بررسی اهداف و روش های تربیت اعتدال در نوجوانان بر اساس تلقی شهید مطهری از فلسفه اسلامی به منظور تدوین الگوی تربیتی. شریعت، فلسفه و اخلاق، ۳۴(۳)، ۱-۲۹.

تاریخ ارسال: ۱۳ اردیبهشت ۱۴۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۸ مرداد ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۲۶ مرداد ۱۴۰۵

تاریخ چاپ: ۱ شهریور ۱۴۰۵

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Investigating the Aims and Methods of Education for Moderation in Adolescents Based on Martyr Motahhari's Conception of Islamic Philosophy: Toward the Development of an Educational Model

1. Elham Asiyabi Soeini: Department of Philosophy of Education, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Saeed Beheshti*: Department of Philosophy of Education, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran
3. Alireza Assareh: Department of Educational Sciences, Shahid Rajaei Teacher Training University, Tehran, Iran

*Corresponding Author's Email: beheshti@atu.ac.ir

Abstract

The present study aimed to investigate the aims and methods of education for moderation in adolescents based on Martyr Morteza Motahhari's conception of Islamic philosophy, with the purpose of developing an educational model. The research employed a deductive qualitative content analysis method. The findings demonstrated that Martyr Motahhari regarded Islamic philosophy as a fundamental basis for attaining a proper understanding of existence and the human being. He maintained that, by providing profound insights into the nature of existence, God, and the relationship between human beings and the world, Islamic philosophy can establish a robust foundation for moral and spiritual education. Martyr Motahhari also viewed Islamic philosophy as a powerful intellectual instrument for understanding and interpreting the world and existence, arguing that it can facilitate a deeper comprehension of moral and educational concepts. One of the key principles in Motahhari's thought is the importance of moderation in education. He emphasized maintaining balance in the development of the various dimensions of human existence, including intellectual, moral, and physical dimensions. As an intellectual framework, Islamic philosophy can contribute to the development of models for balanced and moderate education. It is also noteworthy that Martyr Motahhari emphasized the significance of adolescence in the formation of an individual's future personality. He believed that Islamic philosophy can provide valuable guidance for understanding and educating adolescents. This includes understanding the intellectual, emotional, and social transformations characteristic of this developmental period and proposing appropriate strategies for guiding adolescents toward moderation. Ultimately, it can be concluded that Motahhari's conception of education for moderation not only provides a theoretical framework for the balanced development of adolescents but also constitutes a civilizational foundation capable of contributing to the reconstruction of the religious and human identity of society. In this respect, such an approach can pave the way for integrating rationality and spirituality within Iran's contemporary system of education.

Keywords: Martyr Morteza Motahhari, Islamic Philosophy, Educational Model, Education for Moderation, Adolescent Education

How to cite: Asiyabi Soeini, E., Beheshti, S., & Assareh, A. (2026). Investigating the Aims and Methods of Education for Moderation in Adolescents Based on Martyr Motahhari's Conception of Islamic Philosophy: Toward the Development of an Educational Model. *Sharia, Philosophy and Ethics*, 4(3), 1-29.

Submit Date: 03 May 2026

Revise Date: 09 August 2026

Accept Date: 17 August 2026

Publish Date: 23 August 2026

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

The contemporary world is characterized by rapid technological, social, and cultural transformations that expose adolescents to a continuous flow of information, ideologies, lifestyles, and value systems that are frequently inconsistent or even contradictory. Adolescence, as a formative period for identity, cognitive development, emotional regulation, social participation, and moral orientation, is particularly vulnerable to the consequences of such complexity. In this context, tendencies toward extremism, dogmatism, cultural passivity, emotional instability, and behavioral excess or deficiency can undermine the balanced development of young people. The concept of moderation, therefore, assumes a central position in educational thought because it offers a framework for balancing the multiple dimensions of human existence rather than suppressing or absolutizing any single dimension. Within Islamic educational thought, moderation is not understood as passive compromise or indifference, but as a dynamic equilibrium in which reason, emotion, instinct, spirituality, social responsibility, and ethical commitment are coordinated within an integrated conception of human development (1). Islamic education consequently emphasizes a comprehensive approach to personality formation in which intellectual, moral, spiritual, emotional, and social dimensions are treated as mutually related rather than isolated domains (2). From this perspective, moderation provides a conceptual basis for protecting adolescents against extremes of thought and behavior while strengthening self-awareness, rationality, responsible autonomy, and psychological stability (3). Among contemporary Muslim thinkers, Martyr Morteza Motahhari occupies a particularly important position because his interpretation of Islamic philosophy integrates anthropology, ethics, rationality, human nature, freedom, spirituality, and educational development. His thought provides a potentially coherent philosophical foundation for an educational model designed to cultivate moderation among adolescents, especially because he regards human beings as rational, free, perfection-seeking, and endowed with an innate disposition toward truth and transcendence (23, 24). The philosophical foundation of the proposed educational model is rooted in Motahhari's conception of the human being as a multidimensional and purposeful creature whose ultimate development depends on the harmonious organization of different faculties and tendencies. In this framework, education cannot be reduced to external discipline, behavioral control, or the transmission of isolated moral prescriptions; rather, it must facilitate the gradual actualization of human capacities in accordance with reason, innate disposition, moral responsibility, and divine orientation. Motahhari's educational anthropology assumes that human beings naturally seek perfection and cannot be fully satisfied by limited forms of pleasure, knowledge, power, or social achievement because their deepest orientation is toward absolute perfection (5). Accordingly, the ultimate aim of education is proximity to God, which should not be understood spatially, but existentially and morally as the gradual development of knowledge, faith, sincerity, virtue, self-control, and spiritual awareness. Religious knowledge, in this context, is not limited to conceptual understanding but must transform the orientation of the individual and connect knowledge with faith and action (7). Motahhari also emphasizes the compatibility of reason and faith, rejecting any educational approach that presents rational inquiry and religious commitment as competing forces. Rational development, rather than weakening religious education, strengthens conscious commitment by enabling the learner to understand the foundations and purposes of values instead of accepting them through blind imitation (8). Similarly, freedom has an important role in moral development because meaningful growth requires conscious and voluntary choice rather than forced conformity. The educational process must therefore strengthen the adolescent's capacity to distinguish between authentic and false needs, manage instincts without suppressing them, and consciously select balanced responses to personal and social situations (10). This philosophical orientation also implies that education for moderation should be comprehensive, avoiding one-dimensional approaches that privilege only academic

success, ritual religiosity, emotional expression, behavioral obedience, or social conformity while neglecting the other dimensions of human development (15).

The present study employed a qualitative, library-based, descriptive-analytical-inferential approach to identify the aims and methods of education for moderation in adolescents on the basis of Motahhari's conception of Islamic philosophy and to formulate an educational model accordingly. In the descriptive stage, Motahhari's philosophical and educational ideas concerning human nature, reason, freedom, perfection, morality, spirituality, instinct, social responsibility, and the relationship between religion and rationality were identified and organized. In the analytical stage, the extracted concepts were examined in relation to one another in order to clarify the internal structure of his educational thought and to distinguish foundational philosophical principles from educational aims, intermediate competencies, and practical methods. In the inferential stage, educational implications were logically derived from these philosophical foundations so that the transition from abstract principles to applicable educational guidance could be made explicit. The analysis was guided by the assumption that educational principles must be grounded in a coherent understanding of the nature and capacities of the human being, because prescriptive educational propositions derive their legitimacy and direction from anthropological and philosophical premises (9, 20). The study also drew on Islamic educational perspectives that emphasize the relationship between human nature, moral development, spiritual orientation, rational understanding, and social responsibility (11, 22). The analytical procedure ultimately sought to establish a structured relationship among five interconnected levels: philosophical foundations, the ultimate educational aim, general educational aims, intermediate educational objectives, and practical educational methods. Through this process, moderation emerged not as an isolated behavioral recommendation but as the organizing principle connecting Motahhari's anthropology and ethics with the developmental needs of adolescents.

The findings concerning educational aims indicated that the ultimate aim of education for moderation is proximity to God, which functions as the unifying orientation of the entire educational process. All other educational goals derive their meaning from this final direction because intellectual development, ethical refinement, social responsibility, emotional balance, and self-control are regarded as dimensions of a broader movement toward human perfection (4). At the level of general aims, the model identifies the achievement of inner balance, the formation of practical rationality, justice in social relationships, intellectual independence in the face of extremist currents, balanced identity formation, and socially responsible participation. Inner balance refers to the adolescent's ability to coordinate reason, emotions, instincts, and moral commitments without falling into either repression or uncontrolled gratification. Practical rationality involves selecting an appropriate and proportionate course of action in concrete situations and avoiding both excess and deficiency (12). Justice is conceptualized as a social manifestation of moderation because it requires respecting one's own rights while simultaneously respecting the rights of others and maintaining proportionality in interpersonal relationships (2). Intellectual independence is particularly significant during adolescence because exposure to peer pressure, social media, ideological movements, and changing cultural norms can lead to uncritical conformity. The model therefore emphasizes the development of reflective judgment and resistance to blind imitation (16). Balanced identity formation requires the adolescent to construct a sense of self based on reason, innate human tendencies, ethical values, and conscious choice rather than on imitation, cultural disorientation, or unstable external influences (13). Social responsibility, likewise, requires a balance between individual development and commitment to others, thereby avoiding both isolation and egocentric involvement. These general aims are operationalized through intermediate objectives such as self-awareness, self-control, critical thinking, recognition of strengths and limitations, intelligent social choice, time management, communication skills, patience, courage, and the capacity to regulate instincts (3, 19).

The findings also identified a set of educational methods through which these aims can be translated into practice. Rational education occupies a central position because moderation requires judgment, and sound judgment depends on a cultivated and active intellect. Adolescents should therefore be encouraged to understand the reasons underlying moral and religious principles rather than merely obeying external authority. Rational education strengthens intellectual independence and helps adolescents recognize that religious values, moral discipline, and balanced living are compatible with reason and human nature (8). Another method is the management rather than suppression of instincts. Motahhari's perspective rejects the assumption that natural desires are inherently evil; the educational task is to direct and regulate them so that they serve constructive goals instead of becoming sources of excess or deprivation (11). The strengthening of the moral conscience and self-monitoring can gradually transfer behavioral control from external supervision to internal responsibility (18). Practical wisdom is another essential method, because moderation must be exercised in concrete situations rather than remaining an abstract philosophical concept. Adolescents must learn how to make proportionate decisions in conflict, friendship, consumption, study, recreation, media use, anger, fear, and social interaction (20). Modeling also plays a significant role because adolescents are strongly influenced by observable personalities who demonstrate balanced combinations of courage and humility, firmness and compassion, individuality and responsibility (22). Reflection on the signs of creation is used to connect cosmological order with personal and moral balance, encouraging adolescents to recognize harmony, proportionality, and purposiveness in both nature and human life (9). Additional methods include avoiding one-dimensional thinking, strengthening patience as a means of maintaining balance under pressure, cultivating balanced communication, developing media literacy, managing time, and encouraging regular self-evaluation. Collectively, these methods transform moderation into an educational practice that integrates cognition, morality, behavior, emotion, and spirituality rather than treating them as separate domains.

In conclusion, the educational model derived from Motahhari's conception of Islamic philosophy presents moderation as the organizing principle of adolescent education and as a multidimensional process directed toward the formation of a balanced, reflective, morally responsible, and spiritually oriented personality. The model begins from a philosophical understanding of the adolescent as a rational, free, perfection-seeking, socially situated, and innately oriented human being whose various faculties must be harmonized rather than suppressed or allowed unrestricted expression. Its ultimate orientation is proximity to God, while its general aims include inner balance, rational decision-making, balanced identity formation, justice, social responsibility, and intellectual independence. These aims are operationalized through intermediate competencies such as self-awareness, self-control, critical thinking, patience, courage, management of instincts, communication skills, and time management. The proposed educational methods include rational education, practical wisdom, reflection on creation, constructive modeling, self-evaluation, balanced management of instincts, and avoidance of one-dimensional thinking. The resulting model portrays adolescent education as a gradual, conscious, moral, rational, and spiritual process in which family, school, and educators should function as facilitators and guides rather than as coercive authorities. By integrating philosophical foundations, educational aims, developmental competencies, and practical methods within a coherent framework, the model provides a basis for cultivating adolescents who are capable of resisting extremism, managing emotional and social pressures, maintaining balanced identities, making responsible choices, and progressing toward human and spiritual perfection.

جهان معاصر، با سرعت سرسام‌آور تحولات فناورانه، اجتماعی و فرهنگی خود، نسل نوجوان را در معرض سیلان بی‌امان اطلاعات، ایدئولوژی‌ها و سبک‌های زندگی متنوع و گاه متضاد قرار داده است. در این برهه حساس از زندگی، نوجوانان بیش از هر زمان دیگری نیازمند قطب‌نمایی هستند تا مسیر رشد هویتی، فکری، عاطفی و اجتماعی خود را در میان امواج متلاطم افراط و تفریط باز یابند. افراط‌گرایی، چه در قالب جزم‌اندیشی‌های متعصبانه و خشونت‌آمیز و چه در شکل وادادگی‌های فرهنگی و اخلاقی، به یک معضل جهانی تبدیل شده که صلح اجتماعی و سلامت روانی افراد را به شدت تهدید می‌کند. در مقابل، «اعتدال» به عنوان یک فضیلت اخلاقی و یک رویکرد فلسفی، همواره در طول تاریخ بشر، به‌ویژه در آموزه‌های غنی اسلامی، به مثابه شاه‌راهی برای دستیابی به کمال و سعادت انسانی معرفی شده است. این اعتدال، نه به معنای بی‌تفاوتی و میانه‌روی منفعلانه، بلکه به مفهوم توازن فعال و پویا میان ابعاد مختلف وجودی انسان و پدیده‌های عالم است (1).

تربیت نوجوانان در دنیای پیچیده و پرچالش امروز، نیازمند رویکردهای جامع و عمیق است که بتواند آن‌ها را در مسیر رشد متعادل و سازنده یاری رساند (2). یکی از چالش‌های اساسی در این دوران، گرایش به افراط و تفریط در ابعاد مختلف فکری، عاطفی و رفتاری است که می‌تواند هویت و آینده نسل جوان را تحت تأثیر قرار دهد. مفهوم «اعتدال» به عنوان یک اصل بنیادین در آموزه‌های اسلامی و فلسفی، راهکاری اساسی برای مواجهه با این چالش‌ها و دستیابی به رشد همه‌جانبه ارائه می‌دهد (3).

شهید مرتضی مطهری، به عنوان یکی از برجسته‌ترین متفکران اسلامی معاصر، دارای دیدگاهی ژرف و نظام‌مند درباره فلسفه اسلامی است که ابعاد تربیتی گسترده‌ای دارد. اما سؤال اینجاست که آیا تلقی خاص و منحصربه‌فرد شهید مطهری از فلسفه اسلامی - با تأکید بر اصولی چون عقلانیت، فطرت‌گرایی، جامعیت دین و دنیا و نگاه پویا به اجتهاد - می‌تواند مبنایی منسجم و کاربردی برای تدوین یک الگوی تربیتی متمرکز بر «اعتدال» در نوجوانان فراهم آورد؟ به عبارت دیگر، چگونه می‌توان با واکاوی و تحلیل دقیق آرای شهید مطهری در حوزه فلسفه اسلامی، مؤلفه‌ها و شاخصه‌های یک تربیت اعتدالی را استخراج کرده و سپس آن‌ها را در قالب یک الگوی تربیتی عملیاتی برای قشر نوجوان ارائه داد؟

چالش اصلی اینجاست که با وجود غنای فکری شهید مطهری، هنوز یک الگوی تربیتی مدون و متمرکز بر مفهوم اعتدال، به‌ویژه برای نوجوانان، از دل اندیشه‌های فلسفی ایشان استخراج و تدوین نشده است. پژوهش‌های موجود عمدتاً به تحلیل کلی آرای مطهری یا بررسی ابعاد خاصی از تربیت از دیدگاه ایشان می‌پردازند، اما کمتر به یکپارچه‌سازی این دیدگاه‌ها در قالب یک «الگوی تربیتی اعتدالی» با تمرکز بر نیازهای روحی و روانی نوجوانان پرداخته‌اند. این فقدان می‌تواند منجر به سردرگمی مرییان و والدین در ارائه رهنمودهای تربیتی منسجم و کارآمد شود و پتانسیل‌های غنی اندیشه مطهری را در این زمینه بلااستفاده باقی بگذارد.

بنابراین، این پژوهش با هدف پر کردن این خلأ حیاتی، به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش بنیادین است: «تدوین الگوی تربیتی اعتدال در نوجوانان، با تکیه بر تحلیل عمیق تلقی شهید مطهری از فلسفه اسلامی و اصول محوری آن، مستلزم شناسایی کدام مبانی فلسفی، مؤلفه‌های تربیتی، روش‌ها و سازوکارهای اجرایی است تا بتواند نوجوانان را در دستیابی به تعادل فکری، عاطفی و رفتاری در دنیای پرتلاطم امروز یاری رساند؟» این تحقیق قصد دارد با استخراج و تبیین دقیق نقاط اتصال میان منظومه فکری شهید مطهری و مفهوم اعتدال در تربیت نوجوانان، نه تنها به غنای نظری حوزه تربیت اسلامی کمک کند، بلکه یک مدل عملی و کاربردی را برای تربیت نسلی متعادل، مسئولیت‌پذیر، عقل‌گرا و متعهد به ارزش‌های اسلامی ارائه دهد که قادر به تشخیص و پرهیز از دام‌های افراط و تفریط در ابعاد مختلف زندگی باشد. این الگوی تربیتی می‌تواند به عنوان یک راهنمای

جامع برای برنامه‌ریزان آموزشی، مربیان و خانواده‌ها مورد استفاده قرار گیرد و به جامعه در پرورش شهروندانی اندیشمند و متعادل کمک شایانی کند.

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق حاضر توصیفی - تحلیلی، استنباطی است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و روش کتابخانه‌ای، از الگوی روش‌شناختی سه‌مرحله‌ای «توصیفی - تحلیلی - استنباطی» برای دستیابی به اهداف خود استفاده می‌کند؛ بدین‌سان که در گام نخست، با رویکردی توصیفی، آرای و اندیشه‌های شهید مرتضی مطهری پیرامون مبانی فلسفی استخراج و گزارش می‌گردد؛ سپس در مرحله تحلیلی، مفاهیم مستخرج مورد واکاوی، نقد و تبیین روابط درونی قرار می‌گیرند تا ساختار معرفتی اندیشه ایشان نمایان شود؛ و سرانجام، در مرحله استنباطی، با گذار منطقی از مبانی نظری به ساحت دلالت‌های تربیتی، اصول و راهکارهای کاربردی جهت تدوین الگوی «تربیت اعتدال» برای نوجوانان استخراج و نظام‌مند می‌گردد.

یافته‌های پژوهش

بررسی اهداف تربیت اعتدال در نوجوانان بر اساس تلقی شهید مطهری از فلسفه اسلامی

هدف غایی

تقرب به خدای متعال

در اندیشه مطهری، اگر سخن از تربیت به میان می‌آید، همه بحث‌ها در نهایت به یک حقیقت واحد بازمی‌گردد و آن «تقرب به خدای متعال» است. او تصریح می‌کند که هر نظام تربیتی ناگزیر بر مبنای نوعی انسان‌شناسی و غایت‌شناسی شکل می‌گیرد و در نظام اسلامی، چون انسان موجودی الهی و دارای روح خداجو است، مقصد نهایی او نیز نمی‌تواند چیزی جز حرکت به سوی خدا باشد. از این‌رو، تقرب الهی نه یکی از اهداف، بلکه یگانه هدف غایی تربیت است (4).

از منظر مطهری، تقرب به خداوند همان حرکت در مسیر کمال مطلق است. انسان به حکم فطرت، کمال‌جو آفریده شده است و هیچ مرتبه محدودی از قدرت، علم یا لذت او را به‌طور کامل سیراب نمی‌کند. این بی‌نهایت‌خواهی نشانه آن است که مقصد حقیقی انسان کمال نامحدود است و کمال نامحدود جز ذات الهی نیست. بنابراین، جهت طبیعی و اصیل انسان، جهت‌گیری به سوی خداست و تربیت اگر این جهت را تقویت نکند، از حقیقت خود دور شده است (5).

مطهری تأکید می‌کند که تقرب الهی حقیقتی تدریجی و تشکیکی است؛ یعنی دارای مراتب است. انسان‌ها در یک سطح از قرب قرار ندارند، بلکه هر کس به اندازه معرفت، ایمان، اخلاص و عمل خویش می‌تواند به خدا نزدیک شود. این نگاه، تربیت را به فرایندی پویا تبدیل می‌کند؛ زیرا انسان همواره می‌تواند از مرتبه‌ای به مرتبه بالاتر صعود کند. توقف در یک سطح معنوی به معنای رکود است، در حالی که مسیر قرب الهی، مسیری بی‌پایان و رو به تعالی است (6).

در آثار مطهری، معرفت الهی زیربنای تقرب معرفتی می‌شود. انسان تا خدا را نشناسد، نمی‌تواند به او نزدیک شود. این معرفت صرف دانستن مفاهیم ذهنی نیست، بلکه نوعی شناخت عمیق و حضوری است که در جان انسان اثر می‌گذارد. هر چه شناخت انسان نسبت به صفات الهی همچون علم، رحمت، عدالت و حکمت بیشتر شود، رابطه او با خدا آگاهانه‌تر و عاشقانه‌تر خواهد شد. از این‌رو، تربیت دینی باید با تعمیق شناخت توحیدی آغاز شود (7).

مطهری رابطه میان ایمان و قرب الهی را رابطه‌ای ناگسستنی می‌داند. ایمان حقیقی تنها یک باور ذهنی نیست، بلکه نوعی گرایش قلبی و التزام عملی است. هنگامی که ایمان در جان انسان استقرار می‌یابد، جهت زندگی او الهی می‌شود. این جهت‌گیری الهی همان آغاز حرکت به سوی قرب است. در مقابل، ایمان سطحی و تقلیدی نمی‌تواند انسان را به مراتب عالی قرب برساند، زیرا فاقد عمق و آگاهی لازم است.

اخلاص در نیت از عناصر اساسی تقرب به خدا در اندیشه مطهری است. او بارها تأکید می‌کند که ارزش اعمال انسان به نیت او بستگی دارد. ممکن است عملی از نظر ظاهر نیکو باشد، اما اگر برای غیر خدا انجام شود، در مسیر قرب قرار نمی‌گیرد. در مقابل، کارهای عادی زندگی اگر با نیت الهی همراه شوند، می‌توانند وسیله تقرب باشند. بدین ترتیب، تقرب به خدا نه تنها در عبادات خاص، بلکه در تمام لحظات زندگی قابل تحقق است.

در تحلیل مطهری، عبادت جلوه‌ای عینی از تقرب الهی است. عبادت ارتباط آگاهانه و عاشقانه انسان با خداست و روح را متوجه مبدأ هستی می‌کند. نماز، دعا و سایر اعمال عبادی اگر با حضور قلب انجام شوند، روح انسان را از پراکندگی نجات داده و به سوی وحدت و تمرکز الهی سوق می‌دهند. این تمرکز الهی، انسان را از اسارت امور پست رها کرده و در مسیر تعالی قرار می‌دهد (8).

مطهری تقوا را شرط استمرار در مسیر قرب می‌داند. تقوا حالتی درونی است که انسان را نسبت به خداوند هوشیار و مراقب می‌سازد. فرد متقی خود را در محضر خدا می‌بیند و همین احساس حضور، رفتار او را اصلاح می‌کند. این مراقبت دائمی سبب می‌شود که انسان از انحراف دور بماند و پیوسته به سوی خدا حرکت کند. در حقیقت، تقوا نگهبان مسیر تقرب است (6).

از دیدگاه مطهری، آزادی معنوی مرحله‌ای اساسی در راه تقرب است. تا زمانی که انسان اسیر خواهش‌های نفسانی است، نمی‌تواند به خدا نزدیک شود. رهایی از خودپرستی مقدمه خداپرستی است. انسانی که از بند هوا و هوس آزاد شده، ظرفیت بیشتری برای درک حضور الهی و انس با خدا پیدا می‌کند. بنابراین، هر گامی در جهت مهار نفس، گامی در جهت قرب الهی است (9).

مطهری همچنین محبت الهی را یکی از عالی‌ترین مراتب تقرب می‌داند. هنگامی که معرفت انسان به خدا عمیق شود، محبت در دل او پدید می‌آید. این محبت، رابطه انسان با خدا را از سطح تکلیف صرف فراتر می‌برد و به سطح انس و عشق می‌رساند. در این حالت، عبادت نه از سر ترس، بلکه از سر شوق و محبت انجام می‌شود و این خود نشانه مرتبه‌ای بالاتر از قرب است (10).

در نگاه مطهری، تقرب به خداوند با تعالی اخلاقی پیوند دارد، زیرا اخلاق نیک تجلی صفات الهی در وجود انسان است. هر فضیلت اخلاقی پرتوی از یک صفت الهی است و انسان با متخلق شدن به این فضایل، شباهت وجودی بیشتری با کمال مطلق پیدا می‌کند. بدین معنا، اخلاق راهی برای نزدیک شدن به خداست، نه صرفاً مجموعه‌ای از هنجارهای اجتماعی.

مطهری تأکید می‌کند که تقرب الهی با رشد عقلانی نیز سازگار است. او هرگونه تضاد میان عقل و ایمان را مردود می‌شمارد. عقل سالم انسان را به سوی خدا هدایت می‌کند و شناخت عمیق‌تر از نظام آفرینش، زمینه‌ساز خشوع و تعظیم بیشتر در برابر خداوند می‌شود. بنابراین، تفکر و تعقل نه مانع، بلکه زمینه‌ساز قرب الهی اند (8).

در تحلیل مطهری، قرب الهی تنها به حوزه فردی محدود نمی‌شود، بلکه در رفتار اجتماعی انسان نیز ظهور می‌یابد. انسانی که به خدا نزدیک است، در تعامل با دیگران عادل‌تر، مهربان‌تر و مسئول‌تر است. این رفتارها جلوه بیرونی همان رابطه درونی با خداست. بدین ترتیب، تقرب الهی هم بُعد درونی دارد و هم بُعد بیرونی.

مطهری حرکت به سوی خدا را حرکتی آگاهانه و اختیاری می‌داند. انسان با انتخاب خود مسیر قرب یا بُعد را برمی‌گزیند. ارزش این حرکت در همین اختیار نهفته است. اگر انسان مجبور به کمال بود، تقرب معنای اخلاقی و ارزشی نداشت. از این رو، تربیت باید قدرت انتخاب آگاهانه را در انسان تقویت کند تا حرکت او به سوی خدا از سر اراده و شناخت باشد (10).

در اندیشه مطهری، یاد خدا نقش اساسی در تقرب دارد. غفلت، بزرگ‌ترین مانع نزدیکی به خداست. هرچه حضور قلب و یاد الهی در زندگی انسان پررنگ‌تر باشد، فاصله او با خدا کمتر خواهد بود. ذکر، دعا و تفکر در آیات الهی ابزارهایی برای زنده نگه داشتن این حضورند. مطهری تقرب الهی را محور وحدت‌بخش زندگی انسان می‌داند. وقتی مقصد نهایی روشن باشد، پراکندگی و سردرگمی از میان می‌رود. همه فعالیت‌های انسان در پرتو این هدف معنا می‌یابد و هماهنگ می‌شود. در چنین حالتی، زندگی یکپارچه و هدفمند می‌شود. او همچنین تأکید می‌کند که تقرب به خداوند پایانی ندارد، زیرا کمال الهی بی‌نهایت است. هرچه انسان پیش رود، افق‌های تازه‌ای از معرفت و محبت الهی برای او گشوده می‌شود. این بی‌نهایت بودن مقصد، به زندگی انسان پویایی دائمی می‌بخشد. در مجموع، در اندیشه شهید مطهری، تقرب به خدای متعال حقیقتی است که همه ابعاد تربیت را در خود جمع می‌کند. این تقرب با معرفت، ایمان، اخلاص، عبادت، تقوا، آزادی معنوی و محبت الهی تحقق می‌یابد و انسان را از مرتبه‌ای به مرتبه‌ای بالاتر می‌رساند. تربیت اسلامی اگر بخواهد وفادار به مبانی قرآنی و تحلیل‌های مطهری باشد، باید همه برنامه‌ها و اهداف خود را در ذیل این مقصد یگانه تنظیم کند؛ زیرا غایت نهایی انسان چیزی جز رسیدن به مقام قرب الهی نیست (11).

اهداف کلی

دستیابی به «تعالد درونی» (سلامت روان و شخصیت)

هدف کلی تربیت اعتدال، ایجاد تعادل میان غرایز، احساسات و عقل در نوجوان است تا از اضطراب، وسواس و نوسانات خلقی در امان باشد. شهید مطهری تأکید می‌کند که انسان متعادل، کسی است که در برابر غرایز خود، نه سرکوب‌گر است و نه ارضاکننده بی‌رویه. این تعادل باعث می‌شود که نوجوان به آرامش درونی برسد و شخصیتی یکپارچه و سالم داشته باشد. وقتی نوجوانی به این تعادل برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف کلی، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود. این آرامش، نه یک حالت موقت، بلکه یک ویژگی پایدار است که انسان را در برابر سختی‌های زندگی مقاوم می‌کند (5).

شکل‌گیری «عقلانیت عملی» (حکمت عملی)

هدف کلی دیگر، توانمندسازی نوجوان برای انتخاب راه میانه و درست در موقعیت‌های مختلف زندگی است، بدون افراط و تفریط. شهید مطهری معتقد است که عقلانیت عملی، یعنی توانایی نوجوان در تشخیص راه درست و انتخاب آن در هر موقعیتی. این عقلانیت باعث می‌شود که نوجوان در برابر تصمیم‌های دشوار، دچار تردید نشود و همواره راه میانه را انتخاب کند. این راه میانه، نه افراطی است و نه تفریطی، بلکه راهی است که هم به نفع خود نوجوان است و هم به نفع جامعه. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف کلی، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (12).

تحقق «عدالت در روابط اجتماعی»

هدف کلی سوم، توانایی نوجوان در رعایت حقوق خود و دیگران به صورت متعادل و برقراری روابطی مبتنی بر انصاف و تعادل در جامعه است. شهید مطهری تأکید می‌کند که عدالت، یعنی هر کسی حق خود را بگیرد و حق دیگران را ضایع نکند. این عدالت، در روابط اجتماعی نوجوان، به معنای رعایت تعادل در گفت‌وگو، رفتار و تعامل با دیگران است. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره

آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف کلی، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (2).

تقویت استقلال فکری در برابر جریان‌های افراطی

هدف کلی چهارم، ایجاد شخصیتی است که در برابر جریان‌های افراطی (سیاسی، فرهنگی، مذهبی) ایستادگی کند و راه میانه را انتخاب نماید. شهید مطهری معتقد است که نوجوان باید بتواند در برابر فشارهای اجتماعی و فرهنگی، مستقل فکر کند و راه میانه را انتخاب کند. این استقلال فکری باعث می‌شود که نوجوان در برابر جریان‌های افراطی ایستادگی کند و راه میانه را انتخاب کند. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف کلی، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (6).

رسیدن به تعادل در هویت‌یابی

هدف کلی پنجم، کمک به نوجوان برای شناخت هویت خود بدون گم‌شدگی در هویت‌های کاذب یا تقلیدی و حفظ تعادل بین سنت و مدرنیته است. شهید مطهری تأکید می‌کند که نوجوان باید بتواند هویت خود را بر اساس فطرت و عقلانیت شکل دهد، نه بر اساس تقلید کورکورانه از دیگران. این تعادل در هویت‌یابی باعث می‌شود که نوجوان در برابر تغییرات سریع مد و فرهنگ، پایداری و تعادل خود را حفظ کند. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف کلی، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (13).

توسعه مسئولیت‌پذیری اجتماعی متعادل

هدف کلی ششم، تربیت نوجوانی است که هم نسبت به خود مسئول است و هم نسبت به جامعه، بدون اینکه به انزوا (تفریط) یا خودشیفتگی (افراط) دچار شود. شهید مطهری معتقد است که نوجوان باید بتواند در برابر مسئولیت‌های اجتماعی، متعادل عمل کند و هم به خود توجه کند و هم به جامعه. این مسئولیت‌پذیری متعادل باعث می‌شود که نوجوان در برابر فشارهای اجتماعی ایستادگی کند و راه میانه را انتخاب کند. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف کلی، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (14).

اهداف واسطه‌ای

کسب مهارت خودکنترلی و مدیریت غرایز

هدف واسطه‌ای اول، توانایی نوجوان در کنترل خشم، شهوت و طمع و عدم ارضای بی‌رویه یا سرکوب کامل آن‌ها است. شهید مطهری تأکید می‌کند که خودکنترلی، یعنی توانایی نوجوان در مدیریت غرایز خود به گونه‌ای که نه سرکوب شود و نه ارضای بی‌رویه. این مهارت باعث می‌شود که نوجوان در برابر غرایز خود، متعادل عمل کند و همواره در مسیر تعادل باقی بماند. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر،

عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف واسطه‌ای، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (15).

توانایی انتخاب هوشمندانه در محیط‌های اجتماعی

هدف واسطه‌ای دوم، مهارت تشخیص دوستان و گروه‌های سالم و دوری از تأثیرات منفی گروه همسالان و محیط‌های انحرافی است. شهید مطهری معتقد است که نوجوان باید بتواند در برابر تأثیرات محیطی، مستقل فکر کند و دوستان سالم را انتخاب کند. این مهارت باعث می‌شود که نوجوان در برابر تأثیرات منفی ایستادگی کند و راه میانه را انتخاب کند. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف واسطه‌ای، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (16).

تقویت تفکر انتقادی و پرهیز از تقلید کورکورانه

هدف واسطه‌ای سوم، توانایی نوجوان در نقد اطلاعات، تشخیص حقیقت از باطل و عدم پذیرش کورکورانه نظرات افراطی است. شهید مطهری تأکید می‌کند که تفکر انتقادی، یعنی توانایی نوجوان در نقد اطلاعات و تشخیص حقیقت از باطل. این مهارت باعث می‌شود که نوجوان در برابر اطلاعات نادرست ایستادگی کند و راه میانه را انتخاب کند. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف واسطه‌ای، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (6).

ایجاد نظم و تعادل در مدیریت زمان و فعالیت‌ها

هدف واسطه‌ای چهارم، توانایی تقسیم عادلانه وقت بین کار، استراحت، مطالعه، عبادت و تفریح برای جلوگیری از فرسودگی یا تنبلی است. شهید مطهری معتقد است که نوجوان باید بتواند در برابر مدیریت زمان، متعادل عمل کند و هم به کار توجه کند و هم به استراحت. این مهارت باعث می‌شود که نوجوان در برابر مدیریت زمان، ایستادگی کند و راه میانه را انتخاب کند. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف واسطه‌ای، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (13).

رشد خودآگاهی و شناخت نقاط قوت و ضعف

هدف واسطه‌ای پنجم، آگاهی نوجوان از توانایی‌ها، محدودیت‌ها و نیازهای خود برای تنظیم اهداف واقع‌بینانه و پرهیز از خودبزرگ‌بینی یا خودکم‌بینی است (3). شهید مطهری تأکید می‌کند که خودآگاهی، یعنی توانایی نوجوان در شناخت خود و تنظیم اهداف واقع‌بینانه. این مهارت باعث می‌شود که نوجوان در برابر خود، متعادل عمل کند و هم به خود توجه کند و هم به دیگران. این مهارت باعث می‌شود که نوجوان در برابر خود، ایستادگی کند و راه میانه را انتخاب کند. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف واسطه‌ای، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (8).

توسعه مهارت‌های ارتباطی متعادل

هدف واسطه‌ای ششم، توانایی نوجوان در گفت‌وگو، شنیدن فعال و ابراز وجود بدون تهاجم (افراط) یا انفعال (تفریط) در روابط با والدین و همسالان است (1). شهید مطهری معتقد است که نوجوان باید بتواند در برابر مهارت‌های ارتباطی، متعادل عمل کند و هم به خود توجه کند و هم به دیگران. این مهارت باعث می‌شود که نوجوان در برابر مهارت‌های ارتباطی، ایستادگی کند و راه میانه را انتخاب کند. وقتی نوجوانی به این مرحله برسد، دیگر درگیر تضادهای درونی نیست و همواره آرام است. این آرامش، مقدمه اصلی برای رسیدن به کمال و سعادت است، زیرا انسان آرام، توانایی بیشتری برای تفکر، عبادت و عمل دارد. بنابراین، هدف واسطه‌ای، ساختن انسانی است که در سایه تعادل، به آرامش مطلق می‌رسد و از اضطراب‌های وجودی رها می‌شود (17).

بررسی روش‌های تربیت اعتدال در نوجوانان بر اساس تلقی شهید مطهری از فلسفه اسلامی

تربیت عقلانی به جای تقلید کورکورانه (گذار از اطاعت محض به درک آگاهانه)

مفهوم «اعتدال» در فلسفه مطهری، به معنای میان‌روی دقیق بین دو افراط و تفریط است. اما رسیدن به این میانه طلایی، نیازمند قضاوت صحیح و دقیق است و قضاوت صحیح، محصول مستقیم عقل سلیم و تربیت‌شده است. نوجوانی که تربیت عقلانی نیافته باشد، ممکن است در برابر وسوسه‌ها، فشارهای همسالان یا بحران‌های هویتی، دچار انحراف شود. برای مثال، در بحث عفت و حیا، فردی که عقلانیت تربیت‌نشده دارد، ممکن است یا به سمت حرام کاری مطلق و رها شدن از بند اخلاق (تفریط در کنترل نفس) برود، یا به سمت سرکوب شدید، انزوا و ناسالم‌ترین شکل‌های کنترل (افراط در سرکوب) کشیده شود. تربیت عقلانی به نوجوان می‌آموزد که چگونه مرزهای طبیعی غرایز و نیازهای انسانی را بشناسد و در چارچوب عقلانیت و شرع، به آن‌ها پاسخ دهد. این شناخت دقیق از مرزها، همان تعادل است که مانع از هرگونه افراط یا تفریط می‌شود (15).

مطهری در آثار متعدد خود، بارها به این نکته حیاتی اشاره کرده که دین و عقل دو بال پرواز انسان هستند و نباید آن‌ها را در تضاد با یکدیگر دید. در تربیت نوجوان، این دیدگاه بسیار کلیدی است. بسیاری از نوجوانان، دین و معنویت را متضاد با عقلانیت مدرن و سبک زندگی امروزی می‌دانند و این دوگانگی کاذب باعث بحران هویت، سردرگمی و عدم تعادل روانی در آن‌ها می‌شود. روش تربیتی مطهری این است که نشان دهد احکام دینی، اصول اخلاقی و ارزش‌های معنوی، با عقل سلیم و فطرت پاک انسان کاملاً سازگارند. وقتی نوجوان درک کند که رعایت اعتدال در غذا خوردن، خوابیدن، روابط اجتماعی و حتی عبادت، هم از نظر عقلی و علمی مفید است و هم از نظر دینی پسندیده و رستگاری‌بخش، دچار تعارض درونی نمی‌شود. این هماهنگی بین دین و عقل، مسیر اعتدال را برای نوجوان هموار می‌سازد و از دوگانگی‌های مخرب جلوگیری می‌کند. در نهایت، هدف غایی از تربیت عقلانی، رسیدن به «استقلال فکری» و «خودباوری» است. نوجوانی که مستقل فکر می‌کند و دارای مبانی عقلی محکم است، در برابر جریان‌های زودگذر مد، افکار منحرف و تبلیغات گمراه‌کننده، مقاوم و مصون است. مطهری معتقد است جامعه‌ای که اعضای آن دارای عقلانیت تربیت‌شده باشند، جامعه‌ای متعادل، پویا و سالم خواهد بود (8).

تقویت «نفس اماره» با «نفس لواحه» (مدیریت غرایز به جای سرکوب آن‌ها)

مطهری بین «نفس اماره» (نفسی که به بدی‌ها و لذت‌های زودگذر فرمان می‌دهد) و «نفس لواحه» (نفسی که ملامت‌گر، بازدارنده و راهنما به سوی خوبی است) تمایز قائل می‌شود. در دوران نوجوانی، به دلیل بلوغ جنسی، هورمونی و هیجانی، نفس اماره به شدت پررنگ و فعال می‌شود. روش تربیتی او این است که به جای سرکوب این انرژی‌های عظیم، آن‌ها را به سمت اهداف والای انسانی هدایت کند. برای مثال، انرژی جنسی را می‌توان در فعالیت‌های ورزشی شدید، تلاش‌های هنری خلاقانه یا پژوهش‌های علمی تخلیه و تبدیل کرد. این تبدیل انرژی، نوعی اعتدال و تعادل است؛ نه

سرکوب کامل و ناسالم (که منجر به انحرافات روانی می‌شود) و نه ارضای بی‌رویه و لذت‌جویی محض (که منجر به تباهی و پوچی می‌شود)، بلکه استفاده سازنده و هدفمند از آن (10).

تقویت «نفس لوامه» نیازمند بیدار کردن و تقویت وجدان اخلاقی در نوجوان است. مطهری معتقد است وجدان، صدای درونی خداوند و قطب‌نمای فطری در وجود انسان است که انسان را از خطا باز می‌دارد. در تربیت نوجوان، باید فضایی امن و صمیمی ایجاد کرد که نوجوان بتواند با وجدان خود گفت‌وگو کند و احساسات درونی‌اش را بیان نماید. مربی نباید مدام و از بیرون بگوید «این کار بد است»، بلکه باید با پرسش‌های هدایت‌گر بپرسد: «آیا این کار با ارزش‌های درونی تو سازگار است؟» یا «آیا بعد از این کار احساس رضایت درونی داری؟» این پرسش‌گری، نفس لوامه را فعال می‌کند. وقتی نوجوان خودش احساس پشیمانی یا رضایت درونی می‌کند، کنترل رفتارش از بیرون به درون منتقل می‌شود و این یعنی رسیدن به تعادل درونی و خودکنترلی (18).

یکی از روش‌های عملی و کاربردی مطهری، «تربیت از طریق مسئولیت‌پذیری» است. نوجوانی که مسئولیت‌پذیر باشد، یاد می‌گیرد که هر عملی پیامد و ثمره خاص خود را دارد. وقتی نوجوان درک عمیق پیدا کند که ارضای لحظه‌ای غرایز (تفریط در کنترل نفس) می‌تواند به آینده تحصیلی، اجتماعی و معنوی‌اش آسیب جدی بزند و از طرفی سرکوب کامل آن‌ها (افراط در کنترل) نیز باعث نارضایتی، افسردگی و انزوا می‌شود، به صورت طبیعی و منطقی به سمت میانه‌روی و اعتدال گرایش پیدا می‌کند. این درک مسئولیت‌پذیرانه، موتور محرک و انگیزه اصلی برای تمرین روش‌های اعتدال در رفتارهای نوجوان است.

مطهری تأکید می‌کند که غرایز ذاتاً بد و شریر نیستند، بلکه «زیاده‌روی» و «انحراف» در آن‌هاست که بد محسوب می‌شود. مثلاً شهوت برای بقای نسل، لذت بردن از زندگی همسر و ایجاد پیوند عاطفی ضروری و مقدس است، اما اگر به سمت فحشا، روابط نامشروع و لذت‌جویی محض برود، مخرب و هلاکت‌بار است. در تربیت نوجوان، باید این تمایز ظریف به وضوح آموزش داده شود. نوجوان باید بداند که داشتن احساسات، تمایلات و هیجانات طبیعی است و نباید به خاطر آن‌ها احساس گناه کاذب، شرمساری یا نفرت از خود داشته باشد (که خود نوعی افراط روانی و ناسالم است). این پذیرش واقع‌بینانه و سالم از خود، پایه سلامت روان، عزت نفس و تعادل رفتاری است (11).

یکی از نکات ظریف و امیدبخش در فلسفه مطهری، این است که نفس انسان موجودی ایستا نیست و قابل تکامل و رشد است. نوجوان نباید خود را اسیر غرایز اولیه و غیرقابل تغییر بداند. او می‌تواند با اراده، تلاش مستمر و تمرین، بر غرایز خود مسلط شود و آن‌ها را تربیت کند. این باور به «قابلیت تغییر، رشد و کمال‌جویی»، به نوجوان امید و انگیزه می‌دهد و انگیزه او را برای تمرین روش‌های اعتدال و مدیریت نفس افزایش می‌دهد. اگر نوجوان احساس کند که کنترل رفتارش و سرنوشت خود در دست اوست، احساس قدرت، اعتماد به نفس و تعادل بیشتری خواهد داشت (19). در نهایت، هدف غایی از مدیریت و تربیت نفس، رسیدن به «حیثیت انسانی» و «کمال مطلق» است. مطهری معتقد است انسان زمانی کامل و شایسته مقام خلافت الهی می‌شود که غرایز حیوانی خود را در خدمت معنویت، عقلانیت و اخلاق قرار دهد. این ترکیب هماهنگ و متعادل، اوج تعادل انسانی و نمونه بارز تربیت اعتدال است (13).

آموزش «حکمت عملی» در زندگی روزمره (پیوند نظریه و عمل)

شهید مطهری همواره بر این نکته حیاتی تأکید داشت که فلسفه و اخلاق نباید در کتابخانه‌ها، دانشگاه‌ها و محافل تئوریک حبس شوند، بلکه باید «حکمت عملی» باشند. یعنی فلسفه باید در زندگی روزمره، در نحوه غذا خوردن، خوابیدن، صحبت کردن، لباس پوشیدن و تعامل با دیگران تجلی یابد. در تربیت نوجوان، این یعنی آموزش مفاهیم انتزاعی اعتدال از طریق مثال‌های عینی، ملموس و کاربردی. نوجوانان با تعاریف تئوریک و پیچیده

به سختی ارتباط برقرار می کنند، اما با مشاهده کاربرد عملی اعتدال در زندگی واقعی، آن را به خوبی درک و جذب می کنند. بنابراین، مربی باید مفاهیم را به زبان عمل ترجمه کند (20).

آموزش حکمت عملی شامل «تصمیم گیری در لحظه» و در موقعیت های واقعی است. در موقعیت های چالش برانگیز زندگی، نوجوان باید یاد بگیرد که چگونه بین دو گزینه یا چند گزینه، بهترین و متعادل ترین را انتخاب کند. مثلاً در یک دعوا یا اختلاف نظر، آیا سکوت کند و از حق بگذرد (تفریط در دفاع از حق) یا پرخاشگری کند و خشونت به خرج دهد (افراط در خشم)؟ حکمت عملی به او می آموزد که در آن لحظه خاص، چه واکنشی متناسب با موقعیت، اصول اخلاقی و مصلحت کلی است. این مهارت، نیازمند تمرین مداوم و تجربه عملی است و با تئوری محض به دست نمی آید (21).

الگوسازی از شخصیت های متعادل (نقش الگوهای زنده در شکل گیری هویت نوجوان)

شهید مطهری در فلسفه تربیتی خود، بر اهمیت حیاتی الگو تأکید فراوان دارد. او معتقد است که نوجوانان، به ویژه در سنین بلوغ که در حال شکل گیری هویت خود هستند، بیشتر از آنکه با مفاهیم انتزاعی و تعاریف کتابی ارتباط برقرار کنند، با «شخصیت های زنده» و رفتارهای عینی آنها هم سو می شوند. روش تربیتی او این است که به نوجوانان الگوهای معرفتی شود که در آنها «تعادل» به صورت عینی و ملموس تجلی یافته است. این الگوها نباید صرفاً قهرمانان اسطوره ای یا چهره های تاریخی دور از دسترس باشند، بلکه باید شخصیت هایی باشند که ویژگی های متعادل آنها در زندگی واقعی قابل مشاهده و تقلید باشد. مطهری تأکید دارد که الگوی تربیتی باید دارای ویژگی های «دوگانه متعالی» باشد؛ یعنی در عین قدرت، متواضع و در عین آرامش، قاطع باشد. بسیاری از نوجوانان دچار این سوء تفاهم هستند که قدرت به معنای زورگویی و تسلط بر دیگران است، یا متواضع بودن به معنای ضعف و تسلیم شدن است. روش تربیتی مطهری این است که با معرفی شخصیت هایی که در عین شجاعت و قدرت، فروتنی و مهربانی را نیز دارند، این باور غلط را اصلاح کند. این الگوها به نوجوان نشان می دهند که «اعتدال» به معنای ضعف نیست، بلکه اوج قدرت و تسلط بر خود است (22).

یکی از چالش های بزرگ در تربیت نوجوانان امروزی، وجود الگوهای غلط در رسانه ها و فضای مجازی است که اغلب بر افراط، هیجان زدگی و رفتارهای تک بعدی تمرکز دارند. مطهری پیشنهاد می کند که مربیان و والدین باید به صورت فعال و هوشمندانه، الگوهای صحیح را جایگزین این تصاویر غلط کنند. این الگوها می توانند دانشمندان، هنرمندان، ورزشکاران یا حتی افراد عادی ای باشند که در زندگی روزمره خود تعادل را رعایت کرده اند. معرفی این چهره ها به نوجوان، به او کمک می کند تا تصویری واقعی و قابل دسترس از «انسان متعادل» در ذهن خود بسازد (3).

در نگاه مطهری، الگوسازی تنها به معرفی نام و چهره محدود نمی شود، بلکه باید شامل «داستان زندگی» و «تجربیات عملی» آنها باشد. نوجوان باید بداند که این شخصیت ها چگونه در برابر وسوسه ها ایستادگی کرده اند، چگونه در لحظات سخت تصمیم های متعادل گرفته اند و چگونه تعادل خود را در برابر فشارهای اجتماعی حفظ کرده اند. این روایت گری، به نوجوان کمک می کند تا با چالش های مشابه خود ارتباط برقرار کند و بداند که تعادل یک مسیر دشوار اما قابل دسترس است (6).

پرورش «شجاعت» به عنوان میانه روی (تعریف صحیح شجاعت در فلسفه مطهری)

شهید مطهری در فلسفه اخلاق خود، شجاعت را یکی از چهار فضیلت اصلی (شجاعت، عدالت، حکمت و عفت) می داند و آن را به عنوان میانه روی بین دو افراط و تفریط تعریف می کند. او معتقد است که شجاعت به معنای «ترس نکردن» نیست، بلکه به معنای «توانایی کنترل ترس در زمان مناسب و به شکل مناسب» است. در تربیت نوجوان، این تعریف دقیق بسیار حیاتی است، زیرا بسیاری از نوجوانان شجاعت را با بی باکی کورکورانه یا

رفتارهای پرخطر اشتباه می‌گیرند. روش تربیتی مطهری این است که به نوجوان پیام‌زد شجاعت واقعی، توانایی ایستادگی در برابر ترس‌های منطقی و هوس‌های نفسانی است.

یکی از چالش‌های بزرگ در تربیت نوجوانان، تفاوت بین «شجاعت» و «بی‌احتیاطی» است. نوجوانان اغلب فکر می‌کنند که برای شجاع بودن باید هر کاری را انجام دهند، حتی اگر خطرناک باشد. مطهری تأکید می‌کند که شجاعت واقعی، شامل «ترسیدن» است، اما فرد شجاع با وجود ترس، به سمت حق و حقیقت حرکت می‌کند. در تربیت اعتدال، باید به نوجوان آموخت که ترسیدن از خطرات طبیعی و منطقی، نشانه هوشمندی است، نه ضعف. شجاعت یعنی ترس را مدیریت کنیم، نه اینکه آن را انکار کنیم (4).

مطهری معتقد است که شجاعت در برابر «هوس» و «ترس» دو جنبه دارد. در برابر هوس، شجاعت یعنی توانایی «نه» گفتن به لذت‌های زودگذر و مخرب. در برابر ترس، شجاعت یعنی توانایی «بله» گفتن به حقیقت و عدالت، حتی اگر هزینه آن سنگین باشد. در تربیت نوجوان، باید هر دو جنبه را تقویت کرد. نوجوان باید یاد بگیرد که در برابر فشار همسالان برای انجام کارهای خطرناک، شجاعانه «نه» بگوید و در برابر ظلم و بی‌عدالتی، شجاعانه «بله» بگوید. این تعادل، اوج شجاعت است.

یکی از روش‌های پرورش شجاعت در نگاه مطهری، «آموزش شناخت ارزش‌ها» است. نوجوانی که ارزش‌های خود را به‌خوبی بشناسد و به آن‌ها ایمان داشته باشد، در برابر ترس‌ها و فشارها مقاوم‌تر است. وقتی نوجوان بداند که چه چیزی برای او ارزشمند است و چرا باید از آن دفاع کند، ترس‌هایش کمرنگ می‌شود. بنابراین، تربیت اعتدال شامل تقویت باورهای عمیق و ارزش‌های اخلاقی است که به نوجوان قدرت و شجاعت می‌دهد (8).

تأکید بر «عدالت» به عنوان ریشه اعتدال (تعادل در روابط و رفتار)

شهید مطهری عدالت را نه فقط یک فضیلت اخلاقی، بلکه «ریشه تمام فضایل» و «پایه تعادل» در زندگی می‌داند. او معتقد است که عدالت یعنی «هر چیزی را در جای خود قرار دادن» و «حق هر کس را به او دادن». در تربیت نوجوان، این مفهوم به معنای آموزش تعادل در روابط اجتماعی، رفتارهای فردی و تصمیم‌گیری‌هاست. روش تربیتی او این است که به نوجوان پیام‌زیم عدالت، نه فقط یک اصل انتزاعی، بلکه یک مهارت عملی برای زندگی روزمره است که اگر رعایت نشود، تعادل از بین می‌رود (2).

یکی از چالش‌های بزرگ در تربیت نوجوانان، درک مفهوم عدالت در دنیای پیچیده امروز است. نوجوانان اغلب عدالت را با «برابری مطلق» اشتباه می‌گیرند، در حالی که در فلسفه مطهری، عدالت به معنای «توزیع متناسب» است. یعنی هر کس به اندازه توانایی، نیاز و شایستگی خود، حق خود را دریافت کند. در تربیت اعتدال، باید به نوجوان آموخت که عدالت به معنای یکسان‌سازی همه چیز نیست، بلکه به معنای رعایت تعادل و تناسب در رفتارها و تصمیم‌هاست.

مطهری تأکید می‌کند که عدالت، پایه «تعادل درونی» و «تعادل بیرونی» است. نوجوانی که عدالت را درونی کرده باشد، در برابر خود و دیگران متعادل رفتار می‌کند. او حق خود را می‌گیرد، اما حق دیگران را ضایع نمی‌کند. او در برابر خود سخت‌گیر نیست، اما سهل‌گیر هم نیست. این تعادل، نتیجه درک عمیق از عدالت است. بنابراین، تربیت اعتدال، در واقع تربیت بر پایه عدالت است.

یکی از روش‌های آموزش عدالت در نگاه مطهری، «تجربه عملی» است. نوجوان باید در موقعیت‌های واقعی زندگی، فرصت پیدا کند که عدالت را تمرین کند. مثلاً در بازی‌های گروهی، در تقسیم منابع، در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی و در روابط با دوستان. وقتی نوجوان تجربه عملی عدالت را داشته باشد، بهتر درک می‌کند که عدالت چگونه باعث ایجاد تعادل و آرامش می‌شود. این تجربه، تأثیر عمیق‌تری نسبت به آموزش‌های تئوریک دارد.

مطهری معتقد است که عدالت، نیازمند «شناخت حق» است. نوجوان باید یاد بگیرد که حق خود و حق دیگران چیست و چگونه می‌توان آن‌ها را تشخیص داد. در دنیای امروز، مرزهای حق و باطل گاهی کمرنگ می‌شود. تربیت اعتدال شامل آموزش مهارت‌های تشخیص حق، تحلیل موقعیت‌ها و تصمیم‌گیری عادلانه است. این مهارت‌ها به نوجوان کمک می‌کند تا در موقعیت‌های مختلف، تعادل را حفظ کند (10).

تربیت از طریق تفکر در آیات خلقت

شهید مطهری در فلسفه اسلامی، «تفکر در آیات خلقت» را یکی از مؤثرترین روش‌ها برای بیداری عقل و دوری از تعصبات کورکورانه می‌داند. او معتقد است که جهان هستی، تجلی‌گاه نظم، حکمت و تعادل الهی است. وقتی نوجوان به عمق نظم حاکم بر طبیعت، بدن انسان و کهکشان‌ها می‌نگرد، به‌طور ناخودآگاه درمی‌یابد که «تعادل» اصل بنیادین حاکم بر هستی است. در تربیت نوجوان، این روش به او کمک می‌کند تا بفهمد که زندگی بدون تعادل، غیرممکن و منجر به نابودی است. بنابراین، تربیت اعتدال، در واقع بازتابی از درک این نظم الهی در زندگی فردی است (9). یکی از چالش‌های بزرگ در تربیت نوجوانان امروزی، «تعصب‌های افراطی» و «دیدگاه‌های تک‌بعدی» است که ناشی از عدم آگاهی از پیچیدگی‌های جهان است. مطهری تأکید می‌کند که مطالعه علم و طبیعت، انسان را از تعصب دور می‌کند. وقتی نوجوان می‌بیند که در طبیعت، هیچ پدیده‌ای بدون تعادل و هماهنگی باقی نمی‌ماند (مثلاً تعادل اکوسیستم، تعادل هورمونی بدن)، درک می‌کند که تعصب و افراط، خلاف قانون طبیعت است. این درک، پایه عقلانی برای پرهیز از افراط و تفریط در رفتارهای اجتماعی و فردی است.

مطهری معتقد است که تفکر در خلقت، «حس تعجب» و «کنجکاوی» را در نوجوان بیدار می‌کند. این حس، او را از حالت انفعال و تقلید کورکورانه خارج کرده و به سمت جست‌وجو و کشف حقیقت سوق می‌دهد. نوجوانی که با این حس بیدار شده باشد، به دنبال پاسخ‌های منطقی و متعادل است و از پذیرش نظرات عجولانه و افراطی پرهیز می‌کند. روش تربیتی او این است که نوجوان را به مشاهده دقیق طبیعت، آزمایش‌های علمی و مطالعه کتب علمی تشویق کند تا این حس تعجب و جست‌وجو در او تقویت شود (12).

یکی از ابعاد مهم تفکر در خلقت، درک «نسبیت و تعادل» است. نوجوان باید یاد بگیرد که در جهان، همه چیز در تعادل با هم است و تغییر در یک بخش، بر سایر بخش‌ها تأثیر می‌گذارد. این درک، به او کمک می‌کند تا در تصمیم‌گیری‌های خود، پیامدهای بلندمدت و تعادل کلی را در نظر بگیرد. مثلاً اگر نوجوان بداند که افراط در مصرف منابع طبیعی، تعادل اکوسیستم را برهم می‌زند، در زندگی شخصی خود نیز به تعادل در مصرف و رفتار گرایش پیدا می‌کند (5).

پرهیز از تک‌بعدی‌نگری

شهید مطهری در فلسفه خود، «تک‌بعدی‌نگری» را یکی از بزرگ‌ترین موانع رسیدن به تعادل و حقیقت می‌داند. او معتقد است که حقیقت، چندبعدی است و هیچ دیدگاهی به تنهایی نمی‌تواند تمام ابعاد یک موضوع را پوشش دهد. در تربیت نوجوان، این دیدگاه بسیار حیاتی است، زیرا نوجوانان تمایل دارند مسائل را به صورت سیاه و سفید و تک‌بعدی ببینند. روش تربیتی مطهری این است که به نوجوان بیاموزیم که مسائل را از زوایای مختلف بررسی کند و بین دیدگاه‌های مختلف تعادل برقرار کند تا دچار افراط و تعصب نشود.

یکی از چالش‌های بزرگ در تربیت نوجوانان، «قطبی‌سازی» و «دوگانه‌نگاری» است. نوجوانان اغلب فکر می‌کنند که هر مسئله‌ای دو طرف دارد: خوب و بد، حق و باطل، دوست و دشمن. مطهری تأکید می‌کند که این دیدگاه، مانع از درک تعادل و پیچیدگی‌های زندگی است. روش تربیتی او این است که به نوجوان نشان دهد که در بسیاری از موارد، حقیقت در میانه این دو قطب یا در ترکیبی از آن‌ها نهفته است. این آموزش، نوجوان را از افراط و تفریط نجات می‌دهد.

مطهری معتقد است که «تک‌بعدی‌نگری» ناشی از «جهل» و «عدم آگاهی» است. وقتی نوجوان از ابعاد مختلف یک موضوع آگاه نباشد، به یک دیدگاه خاص می‌چسبد و آن را مطلق می‌داند. روش تربیتی او این است که به نوجوان آموزش دهد که چگونه اطلاعات را جمع‌آوری کند، آن‌ها را تحلیل کند و دیدگاه‌های مختلف را مقایسه کند. این مهارت، به او کمک می‌کند تا از تک‌بعدی‌نگری فاصله بگیرد و به تعادل در قضاوت برسد. یکی از روش‌های عملی در این زمینه، «بحث‌های گروهی و مناظره‌های سازنده» است. مطهری پیشنهاد می‌کند که نوجوانان در محیط‌های امن و علمی، درباره موضوعات مختلف بحث کنند و دیدگاه‌های مختلف را بشنوند. این کار، به آن‌ها کمک می‌کند تا بفهمند که هر دیدگاهی بخشی از حقیقت را نشان می‌دهد و هیچ‌کدام کامل نیستند. این تجربه، نوجوان را به سمت تعادل و پذیرش نظرات متعادل سوق می‌دهد (15).

مطهری تأکید می‌کند که «تک‌بعدی‌نگری» باعث «خشونت» و «تعصب» می‌شود. وقتی نوجوان فقط یک دیدگاه را بپذیرد، به دیدگاه‌های دیگر بی‌احترامی می‌کند و ممکن است به خشونت روی آورد. روش تربیتی او این است که به نوجوان پیام‌آموزیم که احترام به دیدگاه‌های مختلف، نشانه بلوغ فکری و تعادل است. این احترام باعث می‌شود نوجوان در روابط اجتماعی خود متعادل و منطقی رفتار کند.

یکی از ابعاد مهم پرهیز از تک‌بعدی‌نگری، «درک نسبی بودن حقیقت» است. نوجوان باید یاد بگیرد که حقیقت، مطلق نیست و در شرایط مختلف، ابعاد متفاوتی دارد. این درک، به او کمک می‌کند تا در تصمیم‌گیری‌های خود، انعطاف‌پذیر و متعادل باشد. مطهری معتقد است که این انعطاف‌پذیری، نشانه قدرت فکری و تعادل درونی است (3).

مطهری همچنین بر اهمیت «تفکر انتقادی» تأکید دارد. نوجوان باید یاد بگیرد که به هر دیدگاهی، بدون بررسی و نقد، اعتماد نکند. او باید بتواند نقاط قوت و ضعف هر دیدگاه را تشخیص دهد و بین آن‌ها تعادل برقرار کند. این مهارت، به نوجوان کمک می‌کند تا از دام تک‌بعدی‌نگری و تعصب نجات یابد و به تعادل در قضاوت برسد.

در بحث پرهیز از تک‌بعدی‌نگری، مطهری به نقش «تاریخ و فرهنگ» نیز اشاره می‌کند. او معتقد است که مطالعه تاریخ و فرهنگ‌های مختلف، به نوجوان کمک می‌کند تا بفهمد که دیدگاه‌ها در طول زمان و در مکان‌های مختلف تغییر کرده‌اند. این آگاهی، به او کمک می‌کند تا از تعصب و تک‌بعدی‌نگری دوری کند و به تعادل در نگرش به جهان برسد (21).

تقویت صبر به عنوان ابزار تعادل

شهید مطهری در فلسفه اخلاق خود، «صبر» را نه به معنای نشستن و کاری نکردن، بلکه به معنای «حفظ تعادل و پایداری در برابر سختی‌ها» می‌داند. او معتقد است که زندگی، پر از چالش‌ها و سختی‌هاست و تنها کسی می‌تواند در این مسیر تعادل خود را حفظ کند که صبر داشته باشد. در تربیت نوجوان، این مفهوم بسیار حیاتی است، زیرا نوجوانان به دلیل هیجانات شدید و کم‌تجربگی، در برابر سختی‌ها به سرعت دچار انحراف و افراط می‌شوند. روش تربیتی مطهری این است که به نوجوان پیام‌آموزیم صبر، ابزار اصلی حفظ تعادل در برابر فشارهای زندگی است.

یکی از چالش‌های بزرگ در تربیت نوجوانان، «عدم تحمل ناکامی» و «عجله در رسیدن به اهداف» است. نوجوانان اغلب فکر می‌کنند که باید همه چیز را سریع و بدون زحمت به دست آورند. وقتی با موانع روبه‌رو می‌شوند، دچار ناامیدی، خشم یا انحراف می‌شوند. مطهری تأکید می‌کند که صبر، به نوجوان کمک می‌کند تا در برابر این موانع، تعادل خود را حفظ کند و به جای واکنش‌های هیجانی، با آرامش و منطق به دنبال راه‌حل بگردد.

مطهری معتقد است که صبر، نیازمند «آگاهی از هدف» است. نوجوانی که بداند چرا صبر می‌کند و به چه هدفی می‌رسد، می‌تواند در برابر سختی‌ها پایداری کند. روش تربیتی او این است که به نوجوان کمک کند تا اهداف بلندمدت و معنوی خود را بشناسد و درک کند که صبر، راه رسیدن به این اهداف است. این آگاهی، به او انگیزه می‌دهد تا در برابر سختی‌ها، تعادل خود را حفظ کند.

یکی از روش‌های تقویت صبر در نگاه مطهری، «تمرین‌های تدریجی» است. نوجوان نباید انتظار داشته باشد که یک‌شبه صبور شود. مربیان باید فرصت‌هایی را برای نوجوان فراهم کنند تا در موقعیت‌های کوچک، صبر را تمرین کند و به تدریج به موقعیت‌های بزرگ‌تر برسد. این فرایند تدریجی باعث می‌شود صبر به یک عادت و ویژگی پایدار در شخصیت نوجوان تبدیل شود (1).

مهارت‌های ارتباطی و گفت‌وگوی متعادل

شهید مطهری در فلسفه ارتباطات خود، بر اهمیت «گفت‌وگوی متعادل» تأکید فراوان دارد. او معتقد است که بسیاری از مشکلات نوجوانان، ناشی از ناتوانی در برقراری ارتباط سالم و متعادل است. روش تربیتی او این است که به نوجوان مهارت‌های «شنیدن فعال» و «سخن گفتن منطقی» را آموزش دهد. این مهارت‌ها، به نوجوان کمک می‌کند تا در روابط خود، تعادل را حفظ کند و از سوء تفاهم‌ها و تعارضات جلوگیری کند. یکی از چالش‌های بزرگ در تربیت نوجوانان، «گوش ندادن» و «قطع کردن حرف دیگران» است. نوجوانان اغلب فکر می‌کنند که فقط باید حرف خود را بزنند و به حرف دیگران گوش ندهند. مطهری تأکید می‌کند که شنیدن فعال، نشانه تعادل و احترام است. روش تربیتی او این است که به نوجوان بیاموزیم چگونه با دقت و بدون قضاوت به حرف دیگران گوش دهد و سپس پاسخ منطقی بدهد. این مهارت، به تعادل در روابط کمک می‌کند.

مطهری معتقد است که «لحن و ادب» در گفت‌وگو، نقش کلیدی در تعادل دارد. نوجوان باید یاد بگیرد که حتی در زمان خشم یا اختلاف نظر، لحن خود را کنترل کند و با ادب و احترام صحبت کند. روش تربیتی او این است که به نوجوان آموزش دهد که خشم، نباید باعث توهین یا خشونت کلامی شود. این کنترل لحن، نشانه تعادل درونی و بلوغ فکری است.

یکی از روش‌های عملی در این زمینه، «تمرین گفت‌وگوهای فرضی» است. مطهری پیشنهاد می‌کند که نوجوانان در موقعیت‌های مختلف (مثل اختلاف نظر با دوستان، والدین یا معلمان) تمرین کنند که چگونه با تعادل و منطق صحبت کنند. این تمرین‌ها، به آن‌ها کمک می‌کند تا در موقعیت‌های واقعی، مهارت‌های ارتباطی متعادل را به کار بگیرند و از افراط و تفریط دوری کنند (4).

تربیت رسانه‌ای و پرهیز از تأثیر پذیری کورکورانه

شهید مطهری اگرچه در عصر دیجیتال زندگی نمی‌کرد، اما در فلسفه خود بر «آگاهی»، «انتخاب آگاهانه» و «پرهیز از تقلید کورکورانه» تأکید فراوان داشت. در دنیای امروز، رسانه‌ها و فضای مجازی بزرگ‌ترین منبع تأثیر گذاری بر نوجوانان هستند. روش تربیتی مطهری در این زمینه، «تربیت رسانه‌ای» است؛ به این معنا که نوجوان باید یاد بگیرد چگونه با اطلاعات ورودی از رسانه‌ها برخورد کند، آن‌ها را نقد کند و از تأثیر پذیری کورکورانه (که منجر به افراط و انحراف می‌شود) پرهیز کند. تعادل در اینجا به معنای «مصرف هوشمندانه» و «انتخاب متعادل» محتواس. یکی از چالش‌های بزرگ در تربیت نوجوانان امروزی، «جریان‌های افراطی» در رسانه‌هاست. رسانه‌ها اغلب برای جذب مخاطب، از افراط، هیجان‌زدگی و دوگانه‌سازی (سیاه و سفید) استفاده می‌کنند. نوجوانی که تربیت رسانه‌ای نداشته باشد، به سرعت تحت تأثیر این پیام‌ها قرار گرفته و دچار تعادل‌زدگی می‌شود. مطهری تأکید می‌کند که نوجوان باید یاد بگیرد «فیلتر ذهنی» داشته باشد و هر خبر یا محتوایی را بدون بررسی و نقد نپذیرد. این فیلتر، ابزار اصلی حفظ تعادل در برابر بمباران اطلاعاتی است.

مطهری معتقد است که «تفکر انتقادی» کلید عبور از دام رسانه‌هاست. نوجوان باید از خود بپرسد: «این پیام چه هدفی دارد؟»، «آیا منبع آن معتبر است؟» و «آیا این پیام با واقعیت و منطق سازگار است؟». روش تربیتی او این است که به نوجوان مهارت‌های تحلیل محتوا، تشخیص شایعه و بررسی منابع را آموزش دهد. وقتی نوجوان این مهارت‌ها را داشته باشد، در برابر پیام‌های افراطی رسانه‌ها مصون می‌شود و تعادل فکری خود را حفظ می‌کند.

یکی از روش‌های عملی در این زمینه، «محدود کردن زمان مصرف رسانه» و «تنوع‌بخشی به محتوا» است. مطهری پیشنهاد می‌کند که نوجوانان نباید تمام وقت خود را صرف رسانه‌های هیجانی کنند، بلکه باید زمان خود را بین مطالعه کتب عمیق، فعالیت‌های ورزشی، گفت‌وگوهای خانوادگی و تفریحات سالم تقسیم کنند. این تعادل در زمان و محتوا باعث می‌شود نوجوان دچار انحراف یا افراط در مصرف اطلاعات نشود و دیدگاهی متعادل نسبت به جهان داشته باشد.

مطهری تأکید می‌کند که «الگوهای رسانه‌ای» می‌توانند هم مثبت و هم منفی باشند. نوجوان باید یاد بگیرد که الگوهای رسانه‌ای که بر پایه تعصب، خشونت یا تفریط هستند را دور بریزد و به جای آن، الگوهایی را دنبال کند که بر پایه عقلانیت، اخلاق و تعادل هستند. این انتخاب هوشمندانه، به نوجوان کمک می‌کند تا در دنیای مجازی نیز مسیر تعادل را حفظ کند (22).

یکی از ابعاد مهم تربیت رسانه‌ای، «پرهیز از مقایسه ناسالم» است. رسانه‌ها اغلب تصویری غیرواقعی و ایده‌آل از زندگی دیگران نشان می‌دهند که باعث می‌شود نوجوانان احساس ناکافی بودن و عدم تعادل در زندگی خود کنند. مطهری معتقد است که نوجوان باید یاد بگیرد که این تصاویر، واقعیت نیستند و نباید مبنای قضاوت درباره خود یا زندگی خود قرار گیرند. این درک، به نوجوان کمک می‌کند تا تعادل روانی خود را حفظ کند (21).

مدیریت زمان و تعادل در فعالیت‌ها

شهید مطهری در فلسفه زندگی خود، بر اهمیت «نظم» و «مدیریت زمان» به عنوان ابزار رسیدن به تعادل تأکید دارد. او معتقد است که زندگی بدون برنامه و نظم، منجر به هرج و مرج، افراط در برخی کارها و تفریط در برخی دیگر می‌شود. در تربیت نوجوان، آموزش مدیریت زمان به معنای یادگیری «تعادل در فعالیت‌ها» است. روش تربیتی او این است که به نوجوان بیاموزیم چگونه بین کار، استراحت، مطالعه، تفریح و عبادت تعادل برقرار کند تا زندگی‌اش متعادل و پربار باشد.

یکی از چالش‌های بزرگ در تربیت نوجوانان، «عدم تعادل در برنامه‌ریزی» است. نوجوانان اغلب یا در کارهای درسی غرق می‌شوند و از تفریح و استراحت غافل می‌شوند (افراط در کار)، یا در تفریحات و بازی‌ها وقت خود را هدر می‌دهند و از مسئولیت‌های خود غافل می‌شوند (تفریط در کار). مطهری تأکید می‌کند که نوجوان باید یاد بگیرد که هر فعالیت، جایگاه و زمان خاص خود را دارد و تعادل در آن‌ها، کلید موفقیت و آرامش است.

مطهری معتقد است که «تعادل در زمان» به معنای «تقسیم عادلانه وقت» است. نوجوان باید یاد بگیرد که وقت خود را به بخش‌های مختلف (کار، استراحت، عبادت، تفریح، خانواده) تقسیم کند و در هر بخش، به اندازه کافی و نه کمتر و نه بیشتر وقت بگذارد. این تقسیم‌بندی باعث می‌شود نوجوان در تمام ابعاد زندگی خود متعادل باشد و از فرسودگی یا بی‌هدفی دوری کند (8).

تقویت خودآگاهی و خودشناسی

شهید مطهری در فلسفه اسلامی، «خودشناسی» را مهم‌ترین مرحله رشد انسان و ریشه تمام فضایل اخلاقی می‌داند. او معتقد است که انسان تا زمانی که خود را نشناسد، نمی‌تواند تعادل را در زندگی خود حفظ کند. در تربیت نوجوان، تقویت خودآگاهی به معنای کمک به نوجوان برای شناخت نقاط قوت، ضعف، نیازها، ترس‌ها و اهداف خود است. روش تربیتی او این است که به نوجوان بیاموزیم چگونه با خود صادق باشد و درک عمیقی از وجود خود پیدا کند تا بتواند تعادل را در رفتارهای خود ایجاد کند.

یکی از چالش‌های بزرگ در تربیت نوجوانان، «عدم شناخت خود» و «گم‌شدگی در هویت» است. نوجوانان اغلب نمی‌دانند چه کسی هستند، چه می‌خواهند و چه ارزش‌هایی دارند. این عدم شناخت باعث می‌شود آن‌ها تحت تأثیر دیگران قرار گیرند و دچار افراط و تفریط شوند. مطهری تأکید می‌کند که نوجوان باید با خود گفت‌وگو کند، به درون خود نگاه کند و خود را بشناسد. این خودشناسی، پایه تعادل درونی است (19).

مطهری معتقد است که «خودآگاهی» به نوجوان کمک می‌کند تا محدودیت‌ها و توانایی‌های خود را بشناسد. وقتی نوجوان بداند که در چه زمینه‌هایی قوی است و در چه زمینه‌هایی نیاز به تلاش دارد، می‌تواند در زندگی خود تعادل را رعایت کند. او نه خود را بیش‌ازحد بزرگ می‌بیند (افراط در اعتمادبه‌نفس) و نه خود را کوچک و بی‌ارزش (تفریط در عزت نفس). این شناخت، به تعادل در رفتار و تصمیم‌گیری کمک می‌کند.

یکی از روش‌های عملی در این زمینه، «خودارزیابی و بازخوردگیری» است. مطهری پیشنهاد می‌کند که نوجوانان به‌صورت منظم به رفتارها و تصمیم‌های خود نگاه کنند و از خود پرسند: «آیا این کار من با ارزش‌های من سازگار بود؟»، «آیا در این کار تعادل را رعایت کردم؟». این بازخوردگیری، به نوجوان کمک می‌کند تا خطاهای خود را اصلاح کند و به تعادل نزدیک‌تر شود (14).

ارائه الگوی تربیتی برای تربیت اعتدال در نوجوانان بر اساس تلقی استاد مطهری از فلسفه اسلامی

شکل شماره ۱، الگوی تربیتی مطلوب برای تربیت اعتدال در نوجوانان را بر اساس تلقی استاد مطهری از فلسفه اسلامی نشان می‌دهد. در این الگو، اعتدال به‌عنوان اصل محوری تربیت تلقی شده و سایر عناصر مدل در نسبت با آن سامان یافته‌اند. بر اساس مبانی فلسفه اسلامی در اندیشه مطهری، انسان موجودی فطری، عقلانی، مختار، کمال‌جو و برخوردار از قوای گوناگون است. از این‌رو، تربیت مطلوب باید ناظر به تنظیم و هماهنگ‌سازی این قوا باشد. در این الگو، هدف غایی شامل تقرب به خدای متعال می‌باشد که جهت‌نهایی تربیت را تعیین می‌کند. اهداف کلی مانند تعادل درونی، تعادل در هویت‌یابی، عدالت در روابط اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و حفظ فطرت سالم، صورت عینی‌تر این غایات در شخصیت نوجوان هستند. اهداف واسطه‌ای همچون خودآگاهی، خودکنترلی، تفکر انتقادی، استقلال فکری، عقلانیت عملی، صبر، شجاعت، مدیریت غرایز و مهارت‌های ارتباطی، زمینه تحقق اهداف کلی را فراهم می‌سازند. روش‌هایی نظیر تربیت عقلانی، تفکر در آیات، آموزش حکمت عملی، الگوسازی از شخصیت‌های متعادل و پرهیز از تک‌بعدی‌نگری نیز مسیر عملی تحقق تربیت اعتدالی را نشان می‌دهند. بنابراین، الگوی پیشنهادی، تربیت نوجوان را فرایندی تدریجی، عقلانی، فطری، اخلاقی و معنوی می‌داند که غایت آن شکل‌گیری شخصیت متعادل و کمال‌یابنده است.

الگوی ارائه‌شده در این پژوهش، ناظر به پاسخ‌گویی به این پرسش اصلی است که الگوی تربیتی مطلوب برای تربیت اعتدال در نوجوانان بر اساس تلقی استاد مطهری از فلسفه اسلامی چگونه است؟ بر این اساس، مدل ترسیم‌شده کوشیده است نسبت میان مبانی فلسفی، اهداف تربیتی، اهداف واسطه‌ای، روش‌های تربیتی و غایات‌نهایی تربیت را در قالب یک ساختار منسجم نشان دهد. محور مرکزی الگو، «تربیت اعتدال» است؛ یعنی تربیتی که نوجوان را از افراط و تفریط در ساحت‌های گوناگون وجودی، اخلاقی، عقلانی، عاطفی و اجتماعی دور کرده و او را به سوی شخصیت متوازن و کمال‌یابنده هدایت می‌کند.

در این مدل، فلسفه اسلامی صرفاً مجموعه‌ای از گزاره‌های نظری نیست، بلکه به‌عنوان پشتوانه انسان‌شناختی و هستی‌شناختی تربیت عمل می‌کند. تلقی استاد مطهری از فلسفه اسلامی بر این اصل استوار است که انسان موجودی دارای فطرت، عقل، اراده، اختیار، استعداد کمال و گرایش به حقیقت است. از این منظر، تربیت باید با ساختار وجودی انسان هماهنگ باشد، نه اینکه امری تحمیلی، بیرونی و مکانیکی تلقی شود. بنابراین، الگوی حاضر تربیت را فرایندی می‌داند که در آن استعدادهای درونی نوجوان شکوفا می‌شود و قوای وجودی او به تعادل می‌رسد (3).

قابل ذکر است که مفهوم قانونی در این مدل، اعتدال است. اعتدال در اینجا به معنای میانه‌روی سطحی یا سازش کاری نیست، بلکه به معنای قرار گرفتن هر قوه، میل، رفتار و گرایش در جایگاه شایسته خود است. از منظر فلسفه اسلامی و در امتداد اندیشه استاد مطهری، انسان دارای ابعاد متعددی

مانند عقل، شهوت، غضب، عاطفه، اراده و معنویت است. تربیت اعتدالی یعنی هیچ‌یک از این ابعاد سرکوب یا رها نشود، بلکه هر کدام تحت هدایت عقل و ارزش‌های الهی به کارکرد صحیح خود برسد.

تمرکز الگو بر نوجوانان اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا دوره نوجوانی مرحله شکل‌گیری هویت، رشد استقلال فکری، تشدید هیجانات، بیداری غرایز، گسترش روابط اجتماعی و پرسش از معناست. در این دوره، امکان افراط و تفریط در رفتار، احساس، داوری، الگوپذیری، دین‌داری، روابط اجتماعی و هویت‌یابی بیشتر است. بنابراین، تربیت اعتدال در نوجوانی به معنای ایجاد توازن میان آزادی و کنترل، احساس و عقل، فردیت و مسئولیت اجتماعی و خواسته‌های طبیعی و ارزش‌های اخلاقی است.

مدل ترسیم‌شده دارای ساختار دایره‌ای و لایه‌ای است. این ساختار نشان می‌دهد که تربیت اعتدال، فرایندی خطی و تک‌عاملی نیست، بلکه حاصل ارتباط میان چند سطح است. در مرکز الگو، هسته تربیتی قرار دارد و در لایه‌های بعدی، اهداف غایی، اهداف کلی، اهداف واسطه‌ای و روش‌های تربیتی سامان یافته‌اند. چنین ساختاری بیانگر آن است که تربیت مطلوب باید از مبانی آغاز کند، به اهداف جهت دهد، در روش‌ها تحقق یابد و در نهایت به کمال انسانی منتهی شود.

هدف غایی الگو

در بیرونی‌ترین یا عالی‌ترین سطح معنایی مدل، هدف غایی قرار دارد. این هدف، مقصد نهایی تربیت اعتدال را نشان می‌دهد. هدف غایی شامل تقرب به خدای متعال می‌باشد. تقرب الهی به معنای نزدیکی مکانی به خداوند نیست، بلکه به معنای آراسته شدن انسان به صفات پسندیده و فضایل اخلاقی است. در این مسیر، تربیت صحیح و متعادل زمینه شکوفایی استعدادهای الهی انسان را فراهم می‌سازد. هرچه انسان در مسیر معرفت، اخلاق و عمل صالح پیش رود، به همان اندازه به خداوند نزدیک‌تر می‌شود. از این رو، همه ابعاد تربیت در نهایت باید انسان را در مسیر رسیدن به این غایت متعالی هدایت کنند. این هدف نشان می‌دهد که تربیت در نگاه استاد مطهری، صرفاً برای سازگاری اجتماعی یا موفقیت فردی نیست، بلکه جهت‌گیری نهایی آن رسیدن انسان به تقرب الهی است.

اهداف کلی الگو

در سطح بعدی، اهداف کلی قرار دارند؛ اهدافی که نسبت میان غایات بلندمدت و برنامه‌های تربیتی را برقرار می‌کنند. مفاهیمی مانند تعادل درونی، تعادل در هویت‌یابی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی متعادل، عدالت در روابط اجتماعی، حفظ فطرت سالم، خودآگاهی و خودشناسی در این بخش قابل تبیین‌اند. این اهداف، چهره عینی‌تری از غایات تربیتی‌اند و نشان می‌دهند که غایت‌های بزرگ چگونه در شخصیت نوجوان تحقق می‌یابند.

تعادل درونی

تعادل درونی، یکی از مهم‌ترین اهداف کلی مدل است. نوجوان در این دوره با تعارض‌های درونی متعددی مواجه است؛ از یک سو میل به استقلال دارد و از سوی دیگر هنوز نیازمند هدایت است؛ از یک سو هیجانات شدید را تجربه می‌کند و از سوی دیگر باید قدرت تصمیم‌گیری عقلانی پیدا کند. الگوی حاضر می‌کوشد با تربیت عقلانی، خودآگاهی، خودکنترلی و مدیریت غرایز، زمینه تعادل درونی نوجوان را فراهم کند.

تعادل در هویت‌یابی

یکی از مسائل اساسی نوجوانی، هویت‌یابی است. نوجوان می‌پرسد: من کیستم؟ به چه چیزی باور دارم؟ چه آینده‌ای می‌خواهم؟ چه نسبتی با خانواده، جامعه، دین و جهان دارم؟ اگر هویت‌یابی بدون هدایت عقلانی و اخلاقی صورت گیرد، ممکن است به تقلید کورکورانه، بحران هویت، افراط‌گرایی یا سردرگمی منجر شود. در این الگو، تعادل در هویت‌یابی به معنای شکل‌گیری هویتی است که هم مستقل است و هم ریشه‌دار، هم عقلانی است و هم معنوی.

مسئولیت‌پذیری اجتماعی متعادل

الگوی تربیتی مطلوب از نگاه مطهری، نوجوان را فقط به خودسازی فردی دعوت نمی‌کند، بلکه او را برای حضور مسئولانه در جامعه آماده می‌سازد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی متعادل یعنی نوجوان نه دچار انزوا و بی‌تفاوتی شود و نه در روابط اجتماعی، هیجانی، تقلیدی و بی‌ضابطه عمل کند. تربیت اعتدالی به نوجوان می‌آموزد که در برابر خانواده، دوستان، جامعه و حقیقت مسئول است.

عدالت در روابط اجتماعی

عدالت در این مدل یکی از صورت‌های عینی اعتدال است. اگر اعتدال در درون فرد رخ دهد، در بیرون به عدالت در رابطه تبدیل می‌شود. نوجوان متعادل باید بیاموزد که در دوستی، رقابت، قضاوت، گفت‌وگو، مصرف، استفاده از قدرت و مواجهه با دیگران از افراط و تفریط پرهیز کند. عدالت در روابط اجتماعی، نتیجه تربیتی است که هم به عقل توجه دارد و هم به اخلاق.

حفظ فطرت سالم

یکی از مبانی مهم در اندیشه استاد مطهری، باور به فطرت انسانی است. بر اساس این تلقی، انسان در اصل وجود خود گرایش‌هایی به حقیقت، خیر، زیبایی، پرستش و کمال دارد. تربیت اعتدال باید به‌جای تحمیل بیرونی، فطرت نوجوان را حفظ و شکوفا کند. از این‌رو، الگو بر حفظ فطرت سالم در برابر انحرافات تأکید دارد؛ یعنی تربیت باید از آلودگی‌ها، افراط‌ها، تحریف‌ها و محیط‌های آسیب‌زا پیشگیری کند.

اهداف واسطه‌ای الگو

سطح بعدی مدل، اهداف واسطه‌ای است. این اهداف، حلقه اتصال میان اهداف کلی و روش‌های تربیتی‌اند. مفاهیمی مانند خودآگاهی، شناخت نقاط قوت و ضعف، خودکنترلی، تفکر انتقادی، استقلال فکری، عقلانیت عملی، صبر، شجاعت، مدیریت غرایز، مدیریت زمان و مهارت‌های ارتباطی در این سطح قرار می‌گیرند. این اهداف به تربیت جنبه عملیاتی می‌دهند و نشان می‌دهند که اعتدال چگونه در رفتار نوجوان شکل می‌گیرد.

خودآگاهی و خودشناسی

خودآگاهی در این الگو نقش بنیادی دارد. نوجوان برای رسیدن به اعتدال، ابتدا باید خود را بشناسد: استعدادهایش، ضعف‌هایش، نیازهایش، هیجاناتش، تمایلاتش و ارزش‌هایش. در اندیشه مطهری، خودشناسی مقدمه خداشناسی و کمال انسانی است. بنابراین، تربیت اعتدال بدون خودشناسی ممکن نیست؛ زیرا فردی که خود را نمی‌شناسد، نمی‌تواند قوای وجودی خود را متعادل سازد.

خودکنترلی

خودکنترلی یکی از مهم‌ترین نتایج عملی تربیت اعتدال است. در نوجوانی، غرایز، هیجان‌ها و تمایلات به‌شدت فعال می‌شوند. الگوی حاضر به‌جای سرکوب این نیروها، بر مدیریت و هدایت آن‌ها تأکید دارد. خودکنترلی یعنی نوجوان بتواند میان خواسته فوری و مصلحت واقعی تفاوت بگذارد، واکنش‌های خود را مدیریت کند و در انتخاب‌هایش تابع عقل و ارزش باشد.

مدیریت غرایز به‌جای سرکوب

یکی از نقاط قوت الگو، تأکید بر مدیریت غرایز به‌جای سرکوب آن‌ها است. این نکته با نگاه استاد مطهری به انسان کاملاً سازگار است؛ زیرا در فلسفه اسلامی، قوای طبیعی انسان ذاتاً شر نیستند، بلکه اگر از حد خود خارج شوند یا بدون هدایت عقل عمل کنند، منشأ انحراف می‌شوند. بنابراین، تربیت اعتدالی نه با نفی میل و غریزه، بلکه با تنظیم، جهت‌دهی و معنادار ساختن آن‌ها تحقق می‌یابد.

تفکر انتقادی و استقلال فکری

در این مدل، نوجوان باید به استقلال فکری برسد. استاد مطهری همواره بر عقلانیت، آزاداندیشی و پرهیز از تقلید کورکورانه تأکید دارد. بنابراین، تربیت اعتدال باید نوجوان را به پرسشگری، تحلیل، ارزیابی و انتخاب آگاهانه مجهز کند. استقلال فکری به معنای رهایی از هر نوع مرجعیت نیست، بلکه به معنای پذیرش آگاهانه حقیقت بر پایه عقل، فطرت و استدلال است.

عقلانیت عملی

عقلانیت عملی از مؤلفه‌های مهم الگوست. عقلانیت عملی یعنی نوجوان بتواند دانسته‌های خود را در موقعیت‌های واقعی زندگی به کار گیرد. بسیاری از نوجوانان ممکن است ارزش‌ها را در سطح نظری بشناسند، اما در رفتار روزمره ناتوان باشند. الگوی تربیتی مطلوب باید میان معرفت و عمل پیوند برقرار کند؛ یعنی نوجوان نه فقط بداند اعتدال خوب است، بلکه در خشم، دوستی، مصرف، رسانه، تحصیل، روابط و انتخاب‌ها معتدل عمل کند.

صبر و شجاعت

صبر و شجاعت در این الگو دو فضیلت اساسی‌اند. صبر، نوجوان را در برابر فشارها، ناکامی‌ها و وسوسه‌ها مقاوم می‌سازد. شجاعت نیز او را قادر می‌کند در برابر خطا، فشار گروه همسالان، بی‌عدالتی یا انحراف بایستد. اعتدال بدون صبر ممکن است به سستی تبدیل شود و بدون شجاعت ممکن است به محافظه‌کاری و انفعال بینجامد. از این رو، این دو فضیلت مکمل تربیت اعتدالی‌اند.

مهارت‌های ارتباطی متعادل

نوجوان در این دوره به شدت نیازمند ارتباط با دیگران است. روابط دوستی، ارتباط با خانواده، ارتباط با جنس مخالف، ارتباط با گروه همسالان و تعامل در فضای مجازی همگی نیازمند تربیت‌اند. الگوی شما با تأکید بر توسعه مهارت‌های ارتباطی متعادل نشان می‌دهد که اعتدال فقط در درون فرد نیست، بلکه در کیفیت رابطه او با دیگران نیز آشکار می‌شود.

مدیریت زمان و فعالیت‌ها

مدیریت زمان و فعالیت‌ها نیز در مدل جایگاه دارد. این مؤلفه، بُعد رفتاری و سبک زندگی تربیت اعتدالی را نشان می‌دهد. نوجوان متعادل باید میان تحصیل، عبادت، استراحت، تفریح، روابط اجتماعی، فعالیت بدنی و رشد فکری توازن برقرار کند. افراط در هر کدام از این حوزه‌ها می‌تواند تعادل شخصیتی او را مختل کند.

روش‌های تربیتی الگو

سطح دیگر مدل، روش‌های تربیتی است. روش‌ها نشان می‌دهند که مربی، خانواده، مدرسه یا نظام تربیتی چگونه می‌تواند اهداف پیش‌گفته را محقق کند. در مدل شما روش‌هایی مانند تربیت عقلانی، تفکر در آیات، آموزش حکمت عملی، الگوسازی از شخصیت‌های متعادل، پرهیز از تک‌بعدی‌نگری و هدایت‌گرایز قابل مشاهده است. این روش‌ها با تلقی مطهری از انسان و تربیت هماهنگ‌اند.

تربیت عقلانی

تربیت عقلانی یکی از اصلی‌ترین روش‌های الگوست. در نگاه استاد مطهری، عقل جایگاه محوری در شناخت حقیقت و هدایت رفتار دارد. تربیت نوجوان باید عقل او را فعال کند، نه اینکه صرفاً بر اطاعت بیرونی تکیه کند. نوجوان اگر دلیل ارزش‌ها را بفهمد، احتمال بیشتری دارد که آن‌ها را درونی کند. بنابراین، تربیت عقلانی مقدمه پایداری اخلاقی و اعتدالی است.

تفکر در آیات و نشانه‌ها

تفکر در آیات، نوجوان را از سطح عادت و تقلید به سطح معنا و تأمل می‌برد. مقصود از آیات می‌تواند آیات الهی در قرآن، نشانه‌های خلقت، تجربه‌های زندگی و واقعیت‌های انسانی باشد. این روش، نوجوان را با نظم، حکمت و غایت‌مندی جهان آشنا می‌کند و زمینه شکل‌گیری نگاه متعادل به خود، خدا، طبیعت و جامعه را فراهم می‌سازد.

آموزش حکمت عملی

آموزش حکمت عملی یعنی تربیت نوجوان برای تصمیم‌گیری درست در موقعیت‌های واقعی. این روش بسیار مهم است، زیرا اعتدال یک مفهوم انتزاعی نیست، بلکه باید در میدان زندگی ظاهر شود. نوجوان باید بیاموزد چگونه در هنگام خشم، ترس، میل، رقابت، شکست، موفقیت، انتخاب دوست و مواجهه با رسانه، تصمیمی معتدل و عاقلانه بگیرد.

الگوسازی از شخصیت‌های متعادل

الگوسازی یکی از روش‌های مهم تربیت نوجوانان است. نوجوان بیش از آنکه از دستور اثر بپذیرد، از شخصیت‌های جذاب و قابل اعتماد اثر می‌گیرد. در الگوی پیشنهادی، مربی باید نمونه‌هایی از شخصیت متعادل را به نوجوان معرفی کند؛ شخصیت‌هایی که عقلانیت، ایمان، اخلاق، شجاعت، عدالت و آرامش را در رفتار خود نشان می‌دهند. الگو در اینجا واسطه انتقال ارزش از سطح مفهوم به سطح زندگی است.

پرهیز از تک‌بعدی‌نگری

یکی از اصول پنهان اما مهم در مدل، پرهیز از تک‌بعدی‌نگری است. تربیت نوجوان اگر فقط بر عقل، فقط بر دین‌داری ظاهری، فقط بر موفقیت تحصیلی، فقط بر کنترل رفتاری یا فقط بر آزادی فردی تأکید کند، به افراط منتهی می‌شود. الگوی مطلوب بر اساس تلقی مطهری از فلسفه اسلامی، انسان را موجودی چندبعدی می‌داند و از همین رو، تربیت باید جامع، متوازن و هماهنگ باشد.

پیوند میان مبانی، اهداف و روش‌ها

یکی از ویژگی‌های مهم الگو، پیوند منطقی میان مبانی و اجزای تربیتی آن است. مبنای انسان‌شناختی الگو این است که نوجوان دارای فطرت، عقل، اختیار، غرایز و استعداد کمال است. از این مبنا، اهدافی مانند خودشناسی، خودکنترلی، عقلانیت عملی و تعادل درونی استخراج می‌شود. سپس برای تحقق این اهداف، روش‌هایی مانند تربیت عقلانی، الگوسازی و آموزش حکمت عملی پیشنهاد می‌گردد. بنابراین، اجزای الگو از یکدیگر جدا نیستند، بلکه در یک زنجیره منطقی قرار دارند.

سازوکار تحقق اعتدال در الگو

سازوکار اصلی تحقق اعتدال در این مدل را می‌توان چنین توضیح داد: ابتدا نوجوان از طریق خودشناسی و تفکر، نسبت به ابعاد وجودی خود آگاه می‌شود؛ سپس با تربیت عقلانی، قدرت تشخیص و داوری پیدا می‌کند؛ در ادامه، با خودکنترلی و مدیریت غرایز، نیروهای درونی خود را تنظیم می‌کند؛ سپس از طریق صبر، شجاعت، عدالت و مهارت‌های ارتباطی، این تعادل را در رفتار و روابط اجتماعی نشان می‌دهد؛ و نهایتاً با توحید در عمل، آرامش و کمال انسانی به غایت تربیتی نزدیک می‌شود.

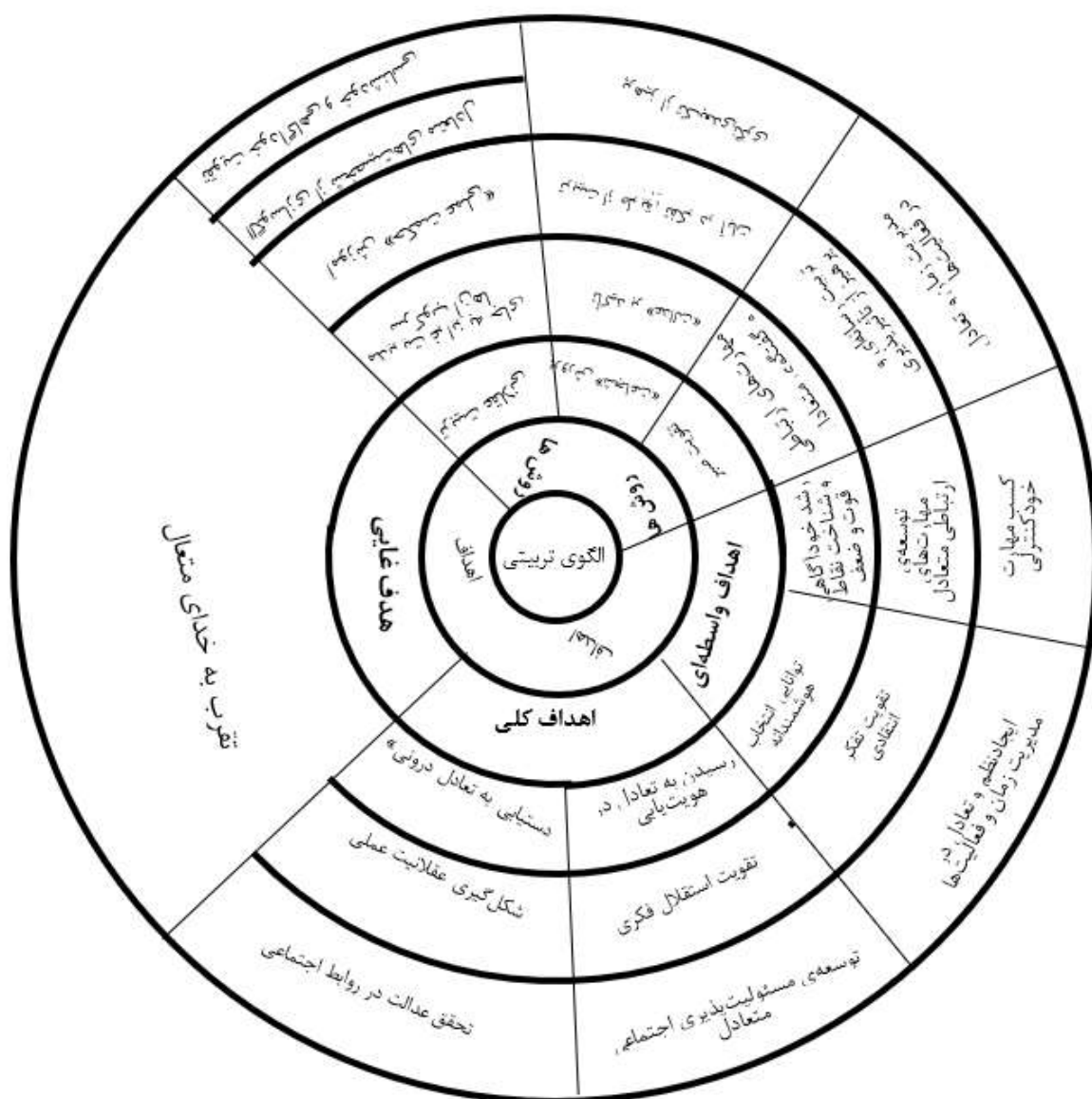
نقش مربی در الگو

در این الگو، مربی نقش تحمیل‌کننده ندارد، بلکه نقش هدایتگر، بیدارگر و تنظیم‌کننده دارد. مربی باید فطرت نوجوان را بشناسد، عقل او را فعال کند، غرایز او را به رسمیت بشناسد، به او فرصت انتخاب آگاهانه بدهد و با ارائه الگوی متعادل، مسیر رشد را برای او قابل مشاهده سازد. چنین نقشی با نگاه مطهری به تربیت هماهنگ است؛ زیرا تربیت، شکوفاسازی استعدادهای درونی است نه قالب‌ریزی مکانیکی شخصیت.

نسبت الگو با خانواده و مدرسه

اگرچه مدل در سطح نظری طراحی شده، اما قابلیت کاربرد در خانواده و مدرسه را دارد. خانواده می‌تواند بستر عاطفی و اخلاقی تربیت اعتدال باشد و مدرسه می‌تواند زمینه عقلانی، اجتماعی و مهارتی آن را فراهم کند. در هر دو محیط، باید از افراط‌هایی مانند سخت‌گیری افراطی، رهاسازی کامل، تحقیر نوجوان، سرکوب‌گرایی، آموزش غیرعقلانی و تک‌بعدی‌نگری پرهیز شود.

در جمع‌بندی، الگوی تربیتی پیشنهادی پژوهش، اعتدال را به‌عنوان اصل سازمان‌دهنده تربیت نوجوان معرفی می‌کند. این الگو بر پایه تلقی استاد مطهری از فلسفه اسلامی، انسان را موجودی فطری، عقلانی، مختار، کمال‌جو و دارای قوای متنوع می‌داند. بر همین اساس، تربیت مطلوب باید به‌جای سرکوب یا رهاسازی، به تنظیم و هدایت ابعاد وجودی نوجوان بپردازد. در این مدل، اهداف واسطه‌ای مانند خودآگاهی، خودکنترلی، تفکر انتقادی و مهارت‌های ارتباطی، زمینه تحقق اهداف کلی مانند تعادل درونی، عدالت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری را فراهم می‌کنند و در نهایت، نوجوان را به سوی غایاتی چون کمال انسانی، آرامش، سعادت، خلافت الهی و توحید در عمل سوق می‌دهند.

شکل ۱- الگوی تربیتی برای تربیت اعتدال و تربیت نوجوانان از دیدگاه شهید مرتضی مطهری

بحث و نتیجه‌گیری

توجه به تربیت، توجه به حیاتی‌ترین مقوله انسانی است؛ زیرا همه سامان‌ها و نابسامانی‌ها و... به نوع تربیت بازمی‌گردد. تربیت دارای چند خصوصیت اصلی است که از جمله آن‌ها مبتنی بودن تربیت بر اصول است. اصول در تربیت، گزاره‌های تجویزی هستند که از معرفت به حقیقت و ابعاد وجودی انسان ناشی می‌شوند؛ به بیان دیگر، اصول عبارت‌اند از بایدهای ناشی از هست‌های ساختاری انسان که راهنمای ما در تدبیر تربیتی هستند.

در نظام تربیتی شهید مرتضی مطهری، تمامی مباحث و راهکارهای پرورشی بر محور یک حقیقت یگانه و غایت نهایی، یعنی «تقرب به خدای متعال» استوار است. در این دیدگاه، تقرب الهی نه به معنای نزدیکی مکانی، بلکه نوعی تعالی وجودی و روحانی است که در پرتو معرفت عمیق، ایمان آگاهانه، اخلاص و مراقبت مداوم حاصل می‌شود. مطهری با تکیه بر انسان‌شناسی اسلامی، فطرت بشر را کمال‌جو و بی‌نهایت طلب می‌داند و معتقد است که تمامی فعالیت‌های تربیتی باید انسان را در مسیری پویا و بی‌انتهای به سوی کمال مطلق هدایت کنند؛ حرکتی که در آن، عبادت، تقوا، آزادی معنوی و یاد خدا، ارکان جدایی‌ناپذیر پیوند روح با مبدأ هستی هستند و موجب یکپارچگی و هدفمندی زندگی انسان می‌شوند.

در ذیل این غایت غایی، اهداف کلی تربیت بر ایجاد «تعادل درونی» و شکل‌گیری شخصیتی مبتنی بر حکمت عملی متمرکز است؛ به گونه‌ای که نوجوان بیاموزد در مواجهه با غرایز، عواطف و فشارهای اجتماعی، همواره راه میانه را برگزیند و از گرفتار شدن در دام‌های افراط و تفریط در امان بماند. این رویکرد نه تنها سلامت روان و آرامش پایدار را برای فرد به ارمغان می‌آورد، بلکه زمینه‌ساز تحقق عدالت در روابط اجتماعی، تقویت استقلال فکری در برابر جریان‌های انحرافی و دستیابی به هویتی اصیل و متعادل میان سنت و مدرنیته است. در این ساحت، هدف تربیت، پرورش انسانی مسئولیت‌پذیر است که با تکیه بر عقلانیت، از نوسانات درونی رها شده و شخصیتی استوار و سازگار برای حضور در جامعه می‌سازد.

برای دستیابی به این چشم‌انداز، مجموعه‌ای از اهداف واسطه‌ای و مهارتی در متن تربیتی مطهری جای گرفته‌اند که به توانمندسازی فرد در مدیریت روزمره حیات می‌پردازند. از جمله این مهارت‌ها می‌توان به توانایی خودکنترلی در مدیریت غرایز، تقویت تفکر انتقادی برای تشخیص حقیقت از باطل، مدیریت هوشمندانه زمان و فعالیت‌ها و همچنین شناخت عمیق نقاط قوت و ضعف فردی اشاره کرد. این مهارت‌های عملی در کنار توسعه ارتباطات اجتماعی سازنده، نه به عنوان اهداف مستقل، بلکه به عنوان ابزارهایی ضروری برای استمرار در مسیر کمال و حفظ تعادل در نظر گرفته شده‌اند تا بدین وسیله، فرد با انتخاب‌های آگاهانه و اختیاری، همواره در جهت غایت اصلی، یعنی قرب الی‌الله، گام بردارد.

در اندیشه شهید مطهری، تربیت مطلوب بیش و پیش از هر چیز بر پایه عقلانیت و هدایت آگاهانه استوار است، نه بر اطاعت کورکورانه و تحمیلی. در این نگاه، عقل موهبتی الهی و چراغی درونی است که نوجوان باید از آن برای فهم درست خویش و جهان بهره‌گیرد، زیرا دوران نوجوانی، دوره بحران هویت و حساسیت در برابر دستورهای بی‌دلیل است. از همین رو، مربی در این نظام نه سرکوبگر، بلکه راهنما و مشاور دلسوز است که با پرهیز از خشونت و اجبار، زمینه شکل‌گیری تعادل در رفتار و شخصیت را فراهم می‌سازد و نوجوان را به سوی اطاعت آگاهانه و مسئولانه رهنمون می‌شود.

از دید مطهری، دین و عقل در تعارض با یکدیگر نیستند، بلکه دو بال اساسی برای پرواز انسان به سوی کمال‌اند. تربیت دینی زمانی ثمربخش خواهد بود که بتواند نشان دهد احکام الهی و ارزش‌های اخلاقی با فطرت سالم و عقل سلیم هماهنگ‌اند و از همین راه، بحران‌های درونی و هویتی نوجوان را کاهش دهند. این هماهنگی، به تدریج استقلال فکری، خودباوری و مصونیت در برابر جریان‌های انحرافی را پدید می‌آورد و نوجوان را به انسانی بدل می‌کند که می‌تواند با تشخیص و انتخاب خویش، نه از سر تقلید و انفعال، بلکه بر پایه فهم و بصیرت مسیر زندگی را برگزیند.

بخش مهمی از یافته‌های این بخش به مدیریت غرایز اختصاص دارد و در آن تأکید می‌شود که سرکوب نیروهای غریزی، شیوه‌ای نادرست و حتی زیان‌بار است، زیرا انرژی‌های مهارنشده در فرصتی دیگر به صورت‌های مخرب ظهور می‌کنند. راه درست در اندیشه مطهری، مهار و هدایت غرایز است، نه انکار آن‌ها؛ بدین معنا که نیروهای درونی نوجوان باید به مسیرهای سازنده‌ای همچون ورزش، هنر، پژوهش و فعالیت‌های مفید اجتماعی سوق داده شوند. در این چارچوب، نفس اماره و نفس لوامه به‌عنوان دو ساحت درونی انسان مورد توجه قرار می‌گیرند و اعتدال زمانی تحقق می‌یابد که انسان نه در بند رهاسازی بی‌ضابطه باشد و نه در دام سرکوب کامل و نابخردانه.

در ادامه، بر عدالت به‌عنوان یکی از پایه‌های مهم تربیت تأکید شده است و آن را نه برابری مطلق، بلکه رعایت حق و توزیع متناسب می‌داند. نوجوان باید عدالت را در تجربه‌های روزمره، از روابط خانوادگی و بازی‌های گروهی گرفته تا تصمیم‌گیری‌های کوچک و بزرگ، بیاموزد تا به تدریج روحیه قانون‌پذیری، تواضع، نظم و احترام به حق خود و دیگران در او نهادینه شود. عدالت در این نگاه، امری ایستا و نهایی نیست، بلکه فرایندی مستمر است که با تمرین و ممارست در زندگی شکل می‌گیرد و به استواری شخصیت و سامان یافتن روابط انسانی می‌انجامد.

مطهری همچنین تفکر در آیات خلقت و نظم شگفت‌انگیز جهان را راهی برای بیداری عقل و تقویت نگاه تربیتی می‌داند. مشاهده طبیعت، بدن انسان و هماهنگی حاکم بر آفرینش، به نوجوان می‌آموزد که تعادل، اصل بنیادین هستی است و زندگی انسانی نیز باید بر همان مدار بنا شود. از این رو، تأمل در جهان تنها یک فعالیت معرفتی نیست، بلکه راهی برای پیوند دادن هستی‌شناسی با تربیت است؛ پیوندی که انسان را به سوی فهم عمیق‌تر از خویش و جهان سوق می‌دهد و او را به پذیرش نظم، تناسب و میانه‌روی در زندگی رهنمون می‌سازد.

در پایان، یافته‌های این بخش با تأکید بر خودآگاهی نشان از این دارد که نوجوان برای رسیدن به تعادل باید خود را بشناسد، نقاط قوت و ضعف خویش را ببیند، با خویشتن صادق باشد و از طریق گفت‌وگو، مشورت و پذیرش تغییر، مسیر رشد را ادامه دهد. خودشناسی در این منظومه تربیتی، مقدمه‌ای برای پایداری در بحران‌ها، عبور از افراط و تفریط و رسیدن به شخصیتی متعادل و مسئول است. بدین ترتیب، حاصل نهایی این فرایند، شکل‌گیری انسانی آگاه، کمال‌جو و مقاوم است که هم در ساحت فردی به آرامش و تعادل می‌رسد و هم در عرصه اجتماعی می‌تواند الگویی برای دیگران باشد.

الگوی تربیتی «تربیت اعتدال» در اندیشه شهید مطهری، بر پایه مبانی فلسفه اسلامی بنا شده و انسان را موجودی فطری، عقلانی، مختار و کمال‌جو می‌داند که دارای قوای متنوع است. در این دیدگاه، تربیت نه به معنای تحمیل بیرونی یا سرکوب غرایز، بلکه فرایند تنظیم و هماهنگ‌سازی استعدادهای درونی است. مفهوم اعتدال به‌عنوان اصل محوری این مدل، نه به معنای سازش کاری یا میانه‌روی سطحی، بلکه به معنای قرار گرفتن هر میل و قوه در جایگاه شایسته خود تحت هدایت عقل و ارزش‌های الهی است تا نوجوان از افتادن در دام افراط و تفریط در ساحت‌های اخلاقی، عاطفی و اجتماعی مصون مانده و به شخصیتی متوازن و کمال‌یابنده دست یابد.

این الگو با ساختاری لایه‌ای، غایت نهایی تربیت را «تقرب به خدای متعال» معرفی می‌کند که فراتر از سازگاری‌های اجتماعی، مقصد اصلی رشد انسانی است. در سطوح میانی، اهداف کلی همچون دستیابی به تعادل درونی، تثبیت هویت اصیل، تحقق عدالت در روابط اجتماعی و تقویت مسئولیت‌پذیری متعادل تعریف شده‌اند. این اهداف نشان‌دهنده چگونگی تحقق غایات بلندمدت در شخصیت نوجوان هستند و فضایی را ایجاد می‌کنند که در آن فطرت سالم فرد، به‌جای تضعیف، در برابر آسیب‌های محیطی محافظت شده و راه برای شکوفایی کمالات انسانی در سایه معرفت و اخلاق هموار می‌گردد.

برای عینیت بخشیدن به این اهداف کلان، مجموعه‌ای از اهداف واسطه‌ای و مهارتی در نظر گرفته شده که حلقه اتصال میان مبانی نظری و رفتار عملی نوجوان است. خودآگاهی، شناخت دقیق نقاط قوت و ضعف، مدیریت هوشمندانه غرایز به‌جای سرکوب آن‌ها، تفکر انتقادی و عقلانیت

عملی، همگی ابزارهایی هستند که فرد را برای تصمیم‌گیری آگاهانه و مستقل مجهز می‌کنند. از طریق فضایل اخلاقی مانند صبر و شجاعت و همچنین مهارت‌های ارتباطی متعادل، نوجوان می‌آموزد که چگونه در تعامل با جهان بیرون، میان خواسته‌های درونی و مصلحت‌های واقعی توازن برقرار کرده و رفتاری سنجیده، مستقل و معقول از خود نشان دهد.

تحقق این الگوی جامع نیازمند روش‌های تربیتی هوشمندانه‌ای است که تربیت عقلانی، تفکر در آیات خلقت، آموزش حکمت عملی و الگوسازی از شخصیت‌های متعادل را در بر می‌گیرد. در این فرایند، مربی نقش هدایتگر و بیدارگر را ایفا می‌کند تا استعداد‌های درونی فرد را به شکوفایی برساند و با پرهیز از هرگونه تک‌بعدی‌نگری در تربیت، به رشد همه‌جانبه نوجوان کمک کند. در نهایت، این الگوی نظام‌مند، تربیت نوجوان را حرکتی تدریجی، فطری و اخلاقی می‌داند که با پیوند منطقی میان مبانی، اهداف و روش‌ها، فرد را به سوی توحید در عمل، آرامش درونی و کمال انسانی هدایت می‌کند.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Atabak R, Taghavi SS, Pars Pour S, editors. An Examination of Islamic Education from the Perspective of Martyr Morteza Motahhari. First National Conference on Strategies for the Development and Promotion of Educational Sciences, Psychology, Counseling, and Education in Iran; 2015; Tehran, Iran.
2. Amini E. Islam and Education. Qom: Bustan-e Ketab Qom, Publications of the Islamic Propagation Office of Qom Seminary; 2005.
3. Jahani R, Akbari A. The Impact of Philosophy on Children's Self-Awareness. Journal of Psychology and Educational Sciences. 2015;1(1):58-66.
4. Sajjadi J. A Survey of the Thought of Martyr Professor Motahhari. Tehran: Islamic Revolution Documents Center Publications; 1998.
5. Motahhari M. Fitrah. Tehran: Sadra Publications; 2001.
6. Motahhari M. Spiritual Discourses. Tehran: Sadra Publications; 1985.
7. Ansarian H. The System of Education in Islam. Qom: Umm Abiha Publications; 1997.
8. Motahhari M. Education in Islam. Tehran: Sadra Publications; 2007.
9. Ebrahimzadeh I. Philosophy of Education. Tehran: Payame Noor University; 2004.
10. Baghi Nasrabadi A. A Survey of the Social Thought of Martyr Professor Motahhari. Qom: Islamic Propagation Office; 1998.
11. A'Rafi A, Beheshti M, Faqih AN, Abu Jafari M. Educational Goals from the Perspective of Islam. Tehran: SAMT Publications; 2002.
12. Motahhari M. Principles of Islamic Education from the Perspective of Martyr Morteza Motahhari. Misbah Journal of Humanities. 2005(50):103-26.
13. Motahhari M. Ten Discourses. Tehran: Sadra Publications; 1990.
14. Motahhari M. Notes of Professor Motahhari. Tehran: Sadra Publications; 1998.

15. Bagheri K. A Reconsideration of Islamic Education. Tehran: Madreseh Publications; 2003.
16. Ghiasvand M. The Four Meanings of Awareness. Journal of Philosophy of Mind. 2010;147-74.
17. Motahhari M. Philosophy of Ethics. Tehran: Sadra Publications; 1988.
18. Motahhari M. A Survey of the Prophetic Conduct. Tehran: Sadra Publications; 1995.
19. Shokrian M. Foundations of Education from the Perspective of Two Great Contemporary Commentators. Kosar. 2009(30):29-34.
20. Kardan AM. Philosophy of Education. Tehran: SAMT Publications; 1999.
21. Motahhari M. Society and History. Tehran: Sadra Publications; 1994.
22. Maleki H. Islamic Education: A Macro-Level Approach. Tehran: Abed Publications; 2005.
23. Dibaji SMA, Eslami SM. An Examination of the Concept of Islamic Philosophy in the Works of Martyr Motahhari. Ayeneh-ye Marefat. 2012;12(4).
24. Hosseini S. Religious-Educational Anthropology from the Perspective of Martyr Motahhari. Marefat. 2009;18(141):13-36.